

LEAVDNJAVUONA IDENTITEHTA DUDDJON

Mearrasámi gávtti ealáskahttima guorahallan

Duoji mastergráda dutkamuš
Sámi Allaskuvla
Cuorománus 2017

Ingá Elisá Páve Idivuoma

OVDASÁTNI

*“Sitkes sohka, sáme sohka,
leamaš eallin áiggis juo.
Sámevarra, sitkes varra,
ráinnas ain vel suonaid mielde.”*

Eljas-Mihkkal (Mikkel Eliassen) Činávuohtpis Leavdnjavuonas čálii Iđit beaivváš lávlaga 1930-loguin. Lávlaga maŋemuš vearssa dajaldagat čalmmustahttet nana sámevuoda dán guovllus. Guovllu servvodat lea olu nuppástuvvan dien áiggis otnášii, go ollusat leat massán sámevuodaset. Láven huradit ja smiehtadit Iđitbeaivváš lávlaga, ja imaštallat go lávlla lea čállon guovllus, gos ii leat bállo vuhtton sámevuolta mu mánnávuodas. Lávlla lea maŋit buolvvaide báhcán muitun ealli sámevuodas ja gielas.

Historjjálaš dieđut biktasiin ja identitehta čatnasan áššit leat guovddázis masterbarggustan. Dán barggu bokte mun guoskkahan ruovttuguovllun historjjá ja otná identitehta dili.

Mu áhčči lea bajásšaddan dán guovllus, mearrasámi bearrašis Ikkaldasas Leavdnjavuonas ja mu eatni fas badjebearrašis Ruotabeale Sámis. Mus leat mánnán leamašan guokte davvisámi gávtti, Gáresávvona ja Kárášjoga gákti. Goappoš gávttit leat dehálaččat iežan sámi identitehtii ja gárvodanárbeviriui.

Giitu áhkku- ja áddjárokit, buot oahpuin ja muitalusain maid váhnemiinnán ja fulkkiinnan lean oahppan ja gullan. Giitu isidan Biedár/Peder, Iissát, Nánná ja Áne-Mággá gierdevašvuodaineattet. Giitu enná ja áhčči, eallináiggi láidesteamis beroštumiidasan. Giitu oappáguovttos ja eará lagamusat ja sogalaččat. Erenoamáš giitu informánttaidasan, geat leat juogadan dieđuidasaset ja jurdagiiddiset muinna. Ja giitosat dieđusge iežan bagadalliguktui, Seija Risten Sombyi ja Gry Kristina Forsii ja veahkkás professorii Gunvor Guttormii. Giitu čeahpes ja jierbmás Lisa Kejonen Paukerii, gii lea mu veahkehan hábmen čállinbarggu. Giitu buot fágačehpiide, geaid lean deaivan musea galledemiin. Giitu Sámi allaskuvlii buori oahppama ovddas ja girjerádjosis erenoamáš buori bálvalusain. Giitu skuvlaoappáide, buriid rávvagiin ja gelbbolašvuodain.

SISDOALLU

OVDSÁTNII	2	5. HISTORJJÁLAŠ DIEÐUID ANALYSEREN – VUOLGGASADJIN OÐÐA GÁVTTIID DUDDJOMII	23
1. LÁIDEHUS	4	5.1 Ealáskahttojuvvon Leavdnjavuonagákti vuolggasadjin	23
1.1 Duogáš	4	5.2 Gákti 1800-logu gálduid vuodul	24
1.2 Ulbmilat ja čuolmmat	4	5.3 Nissongákti 1800-logu loahpa gálduid vuodul	24
1.3 Dutkanmetodat	4	5.4 Gákti 1700–1800-logu gálduid vuodul	25
1.3.1 Dávvirvuorkkát	4	6. GÁKTEEALÁSKAHTTIMA MEARKKAŠUPMI IDENTITEHTAHUKSEMIS	26
1.3.2 Informánttat	5	7. ČOAHKKÁIGEASSU JA SUOKKARDALLAN	28
1.3.3 Govvaguorahallan	6	7.1 1700–1800 –logu gávttit	28
1.3.4 Mun duojárin ja dutkin	6	7.2 Mearrasámi gákti ja identitehta	29
1.4 Ruovttuguovllu dutkan	7	7.3 Loahppajurdagat	29
1.5 Metodalaš hástalusat	7	GÁLDUT	31
1.6 Ovddit dutkamušat	8	Girjjálašvuohta	31
2. LEAVDNJAVUONA DUOGÁŠ	9	Njálmmálašgáldut	33
2.1 Leavdnjavuona historjjálaš duogáš	10	Neahttagáldutt	34
2.2 Leavdnjavuona gávtti ealáskahttin	12	Govat	33
3. METODOLOGALAŠ JA TEOREHTÁLAŠ VUOLGGASAJIT	13	Govvusat	34
3.1 Hermeneutihkka	13	Kárttat	34
3.2 Ealáskahttin	15	MILDOSAT	34
3.3 Identitehta	15		
3.3.1 Kultuvrralaš, etnikálaš ja guovllu identitehta	15		
3.3.2 Bivttas identitehta huksemis	16		
4. GÁKTI	17		
4.1 Gávtti ovdáneapmi	17		
4.2 Johtingeainnut ja oktavuodát olbmuid gaskka	17		
4.3 Dievddugávttit 1700–1900-lohkui	18		
4.4 Nissongávttit 1700–1900-lohkui	21		

1. LÁIDEHUS

Sápmelaččat rittus leat gillán garra dáruiduhttima čađa, ja danin massán stuorra oasi kultuvrras ja gielas. Dát lea čuohean ollusiid eallimii ja identitehtii. 2000-logu álggus go mun konfirmerejuvvojin Billávuonas, de ii lean dábalaš gávtti geavahit. Mii leimmet golbma gávttahasa konfirmántajoavkkus, ja guoktásis konfirmántajoavkkus lei gullelašvuhta siseatnamii, gos lea čađat leamaš ealli gáktegeavaheapmi. Dál, nuppeloht jagi maŋŋil, lea áibbas dábalaš oaidnit gávttahaskonfirmántáid Billávuona girkus.

1.1 Duogáš

Leavdnjavuonas ii leat gákti bálljo geavahuvvon nuppeloht jahkái. 1990-logus geavahedje ain moadde vuorasolbmo gávtti. Moadde Leavdnjavuotnalačča bidje 2003'as johtui gákteealáskahttin prošeavtta, gos ulbmilin lei ealáskahtit dološ gávtti, mii lei jávkan. Ággan ealáskahttimii lei ahte olbmot Leavdnjavuonas ohcaledje biktasa mii ovddasta sin ja sin guovllu. Sii eai dovdan gullelašvuoda siseatnan gáktái (kárášjohtgákti), maid sin máddarat ledje geavahan maŋemuš čuođi jagi. Dát ealáskahttojuvvon gákti šattai hirbmat bivnnut ja ollusat oahpahalle goarrut dan. Gákteealáskahttin bovtii eará beliid sámi kultuvrras, nugo giela ja identitehta. Guovlluobmuide lea ealáskahttin áigi mearkašán ollu ja leamašan buorre sidjiide. “Go vel dat olbmot, geat ovdal ledje vearrámuš sámiidvuostalastit, sámástišgohte ja gorro alcceseaset gávttiid” (“Rávdná”). Gákti válddii bunada (Norggaálbmotbivttas) saji.

Mu dutkanguovlu gohčoduvvo *Porsáŋgguvuotnan* dahje *Leavdnjavuotnan*. Leavdnjavuotna-namma lea boarrásit go Porsáŋgguvuotna-namma, ja adno ain dálá sámegeielas. Danin lean välljen dán dutkamušas geavahit báikenama Leavdnjavuotna. Ealáskahttingákti Leavdnjavuonas gohčoduvvu “Porsáŋggugáktin”, muhto go lea dutkamušastan dán gávttis sáhka, de gohčodan dan dušše “gáktin”. Eará guovlluid gávttiid čálán gosa gullelaš gávttit leat.

Váldolohkamuššan gákteguorahallamis leat Leem (1767) *Beskrivelse over Finmarkens lapper*, Gjessing (1940) *Lappedrakten*, Thomassen (1999) *Lappenes Forhold*, mas Leavdnjavuona gákti ja muđui mearrasámigávttit leat guorahallojuvvon. Eará dutkangáldut leat earret eará Johannessen & Tangeraas (2005) *Sjøsamedrakten fra Porsanger*, Solbakk (2009) *Barfi – Beaska* ja Guttorm (2006) *Den samiske drakten i historiens løp*.

1.2 Ulbmilat ja čuolmmat

Dán mu masterdutkanmuša ulbmilin lea čielggadit Leavdnjavuona gáktehistorjá. Leavdnjavuona gákti lea ealáskahttojuvvon, man proseassa leat jođihan leavdnjavuotnalaš duojárat. Dutkamušastan áiggon ohcat lassedieđuid Leavdnjavuona ealáskahtton gávtti birra ja daid dieđuid vuodul duddjot nisson- ja almmáiolbmogávtti. Ealáskahtton gákti leamašan leavdnjavuotnalaččaid identitehta huksemis okta dehálaš oassi, ja danin lean beroštuvvan čielggadit dárkileappot gávtti váilkohusa identitehta konstrueremis. Mun navddán ahte gákteealáskahttin bovtii mánga eará kultuvrralaš beali, dego sámegeiellaheavheami. Mu dutkan jearaldagat leat čuovvovaččat:

- **Makkár lei Leavdnjavuona gákti 1700- ja 1800-logus?**
- **Manin leavdnjavuotnalaččat ealáskahtte gávtti?**

1.3 Dutkanmetodat

Vuosttaš oasis muitalan, mo dutkanmateriala lean háhkan, välljen informánttaid, čađahan jearahallamiid ja makkár eará materiála vuodul čohkken dieđuid. Lean geavahan kvalitatiiivlaš dutkama, mii Halvorsena mielde lea anolaš dalle go čiekŋuda muhtin dieđuide, dan sajis go kvantitatiivlaš dutkanvuohki, mii lea ollu dieđuid buohtastahttin (Halvorsen 2008, 131–140).

1.3.1 Dávvirvuorkkát

Mun lean fitnan golmma dávvirvuorkkás: Ridde Duottar musea Kárášjogas, Tromssa musea ja Álbmotmusea Oslos. Dávvirvuorkkáin lean geahččan biktasiid ja dujiid mat leat beroštahti mu bargui. Dáin vuorkkáin in leat gávdnan ovttaga gávtti mii livččii Leavdnjavuonas vuolgán, muhto lean geahččan gávttiid mat leat gávdnon Leavdnjavuona ránnjá guovlluin, nugo Kárášjogas, Jáhkovuonas ja Fálesnuoris. Gávttiid geahčadettiin lean geavahan dávvirguorahallan metoda. Dávvirguorahallamis lea dávvirválddahallan (bagadallan) guovddázis. Halvorsen (2007, 129) mielde dávvirguorahallan (dá. gjenstandsanalyse) lea mánggabealálaš ja sisttisdoallá:

- hábmeguorahallama,
- ávnnas-, duddjon-, herven-, mihttu- ja lossodatguorahallama,

- luohkáide bidjama ja buohtastahttima,
- iskat gii lea dávvira duojár, gos duodji boahá ja goas duddjojuvvon,
- masa dávvir lea geavahuvvon, guđe guovllus, dávvira doaibma ja ulbmil,
- maid ádde das maid oaidná,
- estehtálaš- ja anu árvvuid árvvoštallat,
- makkár historjjálaš ovdáneapmi lea duojis,
- duoji doahpagat mat govvejit hámi.

Galgá geahččalit áddet dan áiggi go duodji lea duddjojuvvon, mo olbmot leat eallán dan áiggi, mii lei dehálaš dalá olbmuide ja makkár mearkkašupmi duojis lei, árvvoštallat duoji dálá olbmo čalmmiiguin. Mo doaimmašii duodji otne. Estehtálaččat árvvoštallat duoji. Leago dávvir čalmáičuohcci (Halvorsen 2007, 131–132.) Lean ráhkadan skovi masa lea álki systemáhtalaččat deavdit buot dieđuid dávvirvuorkká duojis (mielddus 1). Dán láhkai bissu dávvirguorahallan hui čorgadin. Dieđuide gullojit earret eará čilgehus ávdnasa, ivnni, mihtuid, duddjonvuogi ja hervema birra. Skovi lassin lean govven duoji.

1.3.2 Informánttat

Čuolmmaidan čoavdin gáibida ahte hágan dovdduid guoskevaš dieđuid, mat leat čatnasan identitehtii ja gávtti ealáskahttimii. Dáid dieđuid fitnen njálmmálaš gulahallamiin olbmui, geat gullet mu dutkanguvlu ja geain lea oktavuoha gáktái. Lean jearahallan logi informántta dán dutkamušas. Informánttaid sáhtá juohkit sihke agi- ja geográfalaš kriteriijaid mielde, eará sániiguin, gos sii leat eret. Lean jearahallan guđa eallilan nisssonolbmo, geat leat eallán guhkes eallima ja vásihan ollu. Eallilan olbmot leat riegeadan gaskkal jagiid 1920–1950. Kriteran válljedettiin hálidin ahte leat sápmelaččat, geat leat ovdal nuppi máilbmesoadi riegeadan, ja vásihan áiggi ovdal evakuerema. Nu lea buoret vejolašvuoha fitnet dieđu gávttiin ovdal soadi. Okta eallilan informántta lea riegeadan maŋŋil soadi. Dihdomielalaččat válljejin nisssonolbmuid. Eanaš gávttiid leat gorron nisssonolbmot, ja dainna leat sii hálddašan gákteduddjoma.

Njeallje informántta gullojit nuorat bulvii. Golmmas leat riegeadan 60-logus ja leat nissonat ja okta fas dievdu riegeadan 90-logus. Nuorat olbmuid jearahaladettiin válljejin sin geain alldiset lea gákti, ja geain lea beroštupmi gáktái. Eatnašat sis leat šaddan bajás garra dáruiduhttináiggi ja massán sihke giela ja kultuvrra. Ii leat go okta informántta gii lea dan mađe nuorra ahte lea šaddan bajás dalle go giella fas álggii ealáskahttojuvvot Leavdnjavuona guovllus. Informánttat leat buohkat eret oarjjabeal Leavdnjavuona: Ikkaldasas, Guorahagas, Činávuohtis, Sarvvesvuonas, Njárggas ja Billávuonas.

Go árbevirolaš dieđuin bargá lea dehálaš loktet daid olbmuid geain lea diehtu, danin go lea diehtu mii gieđahallojuvvo ja danin galgá albmáláhkái refererejuvvot gos diehtu vižžojuvvo. Mu informánttat leat buohkat ieža válljen servet go dutkamuššii go lean čilgen sidjiide maid mun dutkan ja manne. Sii leat maid beassan válljet, ahte hálidit go leat anonymat dahje almmolaččat dutkamušas. Juohkehaš lea addán lobi almmuhit namaideaset dán čállošis, muhto go informánttat leat eret smávva servošis, gos buohkat dovdet guhtet guoibmáseaset, de válljejin bidjat eará nama sidjiide čállošis. Čujuhettiin informánttaide geavahan namaid mat veahkehit sohkabeali dovdaheami, nugo: “Ánne”, “Elle”, “Márjá”, “Kirste”, “Biret”, “Rávdná”, “Liisá”, “Risten”, “Máret” ja “Piera”. Gákte ealáskahttin ja identitehta guoskevaš áššit leat vuohttimis dovdduide čuohcan mángasiidda. Dán láhkai suddjen informánttaidan, go in almmut albma nama teavsttas, muhto easka gálduin almmuhan informánttaid namaid.

Dutkanmateriála háhkan ja gulahallan informánttaiguin lea leamaš positiivvalaš vásáhus go informánttat leat atnán dehálažžan ja leat lohkan iežaset giitevažžan go čálán ja dokumenteren áššiid, mat gusket mearrasámeguvlui. Sii, nugo mun ge, háliidit ahte mearrasámi kultuvra ja historjá čalmmustahttojuvvo ja seailu nuorat bulvvaide.

Dán dutkamušas gulahalan ságastallama bokte informánttaiguin. Ovdal jearahallama válden buori áiggi oktavuoda eallilan informánttaiguin, vai besse smiehttat áššis ovdal go jearahallen. Geavahin beallestruktuvrralaš jearahallanvuogi, mii mearkkaša ahte mus lea čielga ulbmil masa hálidan vástádusaid. Beallestruktuvrralaš jearahallan gullá kvalitatívvalašmetodii. Dat miellddisbukta dan ahte mus dutkin lea lagat gaskavuoha sihke iežan informánttaide ja materiálii (Halvorsen 2008, 131-140.) Jearahallan dáhpáhuvai ságastallama bokte, dan sajis go čielgasit mearriduvvon hámis. Maŋŋil jearahallamiid lean bargan viidáseappot odđa dieđuid dulkomiin ja guorahallamiin. Kvale&Brinkmann (2009, 139) mielde kvalitatívvalaš jearahallan lea dilálašvuoha dahje ságastallan guovtti olbmo gaskka fáttás, mii lea goappošiidda beroštahti. Dát doallá deaivása iežan dutkamuša oktavuodas go sihke mus ja mu informánttain lea nana beroštupmi gávttiide ja identitehta jearaldagaide. Beallestruktuvrralaš jearahallamiin lea nu gohčoduvvon “jearahallanláidehus” (earj. intervjuguide) ávkkálaš, gos jearahallama fáttát namohuvvot ja dehálaš jearaldagat čállojuvvojit. Dasto lea jearahalli duohken man nannosit čuovvu iežas jearahallanláidehusa. (Kvale&Brinkmann 2009, 146.)

Jearahaladettiin lei mus jearahallanláidehus fárus, gosa ledjen ráhkadan listtu, mas ledje čuoggáid mielde jearaldagat sihkkarastin dihte ahte jearan seamma áššiid buohkain. Jearahallanláidehus lei ávkin dasa ahte jearahallamat čuvvot sullii seamma hámi, ja nu lei álkkit dieđuid čorget maŋŋil. Lean bádden (mielddus 2)

ja litereren (mielddus 3) buot jearahallamiid nuorat informánttain, ja guovttis eallilan informánttas. Báddejuvvon materiala lea oktiibuot 2 diimmu ja 53 minuvtta. Litererejuvvon jearahallama lea álkkit giedahallat go galgá teavsttas čujuhit jearahallamiidda. Daid geaid in leat bádden leat unohastán báddema. Sin jearahallama lean čállán dađistaga jearahaladettiin.

Eallilan informánttaid jearahallamiidda ledjen ráhkadan govvagihpu gulahallanreaidun (mielddus 4). Govvagihpus ledje govat dološ gávttiin Čudegiettis, Jáhkovuonas, Fálesnuoris ja Kárásjogas, maid lean čoaggán musea vuorkkáin. Ledjen bardán govaid dan láhkai ahte lagamus guovlluid gávttit ledje álggos ja dasto dobbeleappot gávttit loahpas. Gihpu dasto čájehin jearahaladettiin. Informánttat geahčadedje govaid ja muittašišgohte gávttiid ja duddjoma. Vásihin ahte informánttat buorebut muite go besse oaidnit gávttiid. Govaid geahčadettiin cuigejedje duon dán oasi gávttis. Jáhkkinimis livččii govaid haga leamaš váddásit dárkileappot hállat gávttiid birra, erenoamážit go beaivválaš gáktegeavaheapmi lea nohkan mu dutkanguovllus ja gákti lea unnán oidnosis.

1.3.3 Govvaguorahallan

Gáktegovat leat dehálaččat mu dutkamuzžii. Lean guorahallan iešguđet govvačoakkáldagaid, gos lean fitnen dieđuid dološ gávttiin. Govaid geahččamii ja čieknaleabbot áddejupmái ávkkástalan govva guorahallan metoda. Borgersen&Ellingsen (1993, 19) mielde govva geavahuvvo gulahallangaskaoapmin. Govvaguorahallamis galgá geahččat ovttaskas ihtagiid, áicamiin, mearkkašemiin ja karakteriseret daid. Dát vuohki lea dehálaš govvageahččamis go galgá ovdamearkka dihte gávttiin fuomášit buot smávva detálljaid. Govvaguorahallamiin sáhtta ohat čieknaleappot sisdoalu govvas, go dulkomiin guorahallá gova ollisvuoda. Gova ollisvuoha lea visuála ovdanbuktin, gos gova ovttaskas oasit gulahallet gaskaneaset visuála ovdanbuktimis Govaid čieknaleappot vástádusa ohcan lea mávssolaš gova duogáza áddemii. Gova sáhtta bidjat dihto kontekstii, ja dan konteavstta geahččanguovllus áddet ja dulkot (Borgersen&Ellingsen 1993, 19.) Mun bijan govaid historjjálaš kontekstii, gos mun vikkan áddet gáktehámi ovdal 1900-logu. Gávttiid guorahaladettiin govaid bokte geavahan maiddái muhtin muddui dávvirguorahallan metoda (gč. kap. 1.3.1), gos ulbmil lea earret eará iskat hámi, ivnniid ja gávtti historjjálaš ovdaneami.

1.3.4 Mun duojárin ja dutkin

Duodjedutkamis sáhtta dutki dutkat iežas duojárin. Duojár ja dutki lea seamma, mas duddjon lea vuolggasadjin ja dat lea guovddázis. Duojáris lea duodjepraksisa

siskkáladas diehtu ja iežas duodjedutkama vuodul sáhtta gaskkustit duoji diedálaš teoriijáide (Guttorm 2014, 38, 43). Dakko bokte fitne duddjomii vuđoleappot sisdoalu. Duodjedutkamis lea eamiálbmot- ja sámiperspektiiva dehálaš. Kuokkanen (2009, 42) mielde eamiálbmotperspektiiva deattuha eamiálbmogiid iežaset máilmmigovaid ja eará geahččanguovllu dehálašvuodaid.

Gávttiid hábmemii ja duddjomii lea mu empiriija vuodđun, nu ahte dokumenteren muituimerkemiin, govvemiin ja sárgomiin iežan duddjonproseassa. Ii leat relevánta mitalit juohke áidna detállja čáledettiin, muhto dakkár gažaldagaid ja fuomášumiid, mat leat duddjodettiin bohciidan dutkanfáttá ektui. Dološ govat ja sárgosat gávttiin leat dehálaš dutkanmateriálat mu dutkamušas. Lean dain erenoamážit guorahallan gávttiid hervema. Dološ govaid ja sárgosiid guorahaladettiin ferde váldit vuhtii historjjálaš konteavstta go dat lea vuodđun gáktehábmema analyseremis. Dás lea sáhka *fenomenografijas*, mii mearkkaša mo gii nu vásiha dihto ihtaga, dahje mo iđa neaktá geasa nu. Ihtaga sisdoallu ja neaktin lea dehálaš (Larsson 2011, 13).

Duddjodettiin ávkkástalan iežan duddjonhárjánemiin, praktihkálaš máhtuin, duddjončehppodagain ja -vásáhusaiguin. Duddjonhárjáneapmi ja -diehtu lea giedain ja čalmmiin, mii gávttiid gorodeamis lunddolaččat boahhtá ovdán. Dakkár diehtu gohčoduvvo *jávohis diehtun*, (earj. incorporated knowledge). Kaiser (2000, 94, 163) mielde jávohis diehtu lea jienatkeantes áddejupmi dahje áicátkeantes ipmárdus, mii vurkejuvvo gorudii. Oahpadettiin dihto praktihkkálaš barggu lea vátis sániidguin bagadit barggu, maid giedaidguin ja gorudiin lea oahppan. Somby (2003, 34) mielde oassin árbevirolaš dieđus lea jávoheapmi. Jávohis diehtu lea lunddolaččat gorudis, muhto maiddái kultuvrras ja doaimmain. Dákkár diehtu lea mihtilmas dihto servošis ja dat sirdása sohka buolvvas nubbái. Dan erenoamášvuoha lea ahte dat jávká, jus ii leat sirdásan sohka buolvvas nubbái (ibid.) Guttorm&Porsanger (2011, 18) mielde *árbediehtu* sátnáduvvo čuovvovaččat:

Árbediehtu lea sámeálbmoga viisodat ja máhtut, maid olbmot leat jahkečuđiid čada ovddidan iežaset birgejupmái. Árbediehtu lea fievriduvvon buolvvas nubbái njálmmálaččat ja bargguid bokte. Dát jotkkolašvuoha čatná vássán-, dálá ja boahhte áiggi oktii árbediehtu-konseapttas.

Guttorm (1993, 12–13) mielde duoji estetihkka čilgejuvvo čábbodahkan ja makkár čáppa bealit dihto áđas leat geahčadettiin dušše dávvira. Joks (1967, 204) mielde duodji lea čáppat go dat ollášuhtta praktihkkálaš eavttuid. Go duoji anolašvuoha doaibmá nu go galgá de dat lea vuogas čalbmái. Mun dulkon estetihka nu ahte go duojár dihto jurdaga vuodul máhtta duddjot ja duoji bokte čalmmustahttit čehppodagas ávnnasválljema- ja estetihka bokte, de lea lihkestuvvan olahit duoji estetihka. Čehppodaga duohken lea hárjáneapmi, maid duojár oahppá guhkesáiggi duddjomis.

Dutkamušastan iežan duddjonproseassa lea guovddáš dutkanmetoda, nu ahte mun lean seammás duojárin ja dutkin. Čoggojuvvon dieđuin geahččalan iežan duddjonmáhtu vuodul áddet, vai sáhtán plánet, hábmet ja duddjot gávtti. Mielastan navddán iežan duojárin, go lean šaddan bajás birrasis, gos sámeduodji leamašan guovddázis ja oahppan mánnávuoda rájes duddjot árbevirolaš dujiid. Lassin lean rávesolmmožin gazzan alitoahpu duojis, gos praktihkkálaš duddjoma olis oahppan duddjoma čatnat dieđalaš teorijáde.

1.4 Ruovttuguovllu dutkan

Sámedutkamušas leat olu ságastallan das, gii sáhtta dutkat sámiid, maid dutket ja gos. Sámiid dutkamušas lea sáhka almmolaččat eamiálbmotdutkamušas ja vehádatdutkamušas. Árbevirolaš máhttu ja gelbbolašvuohta leat eaktun ovdamearkka dihte boazodoalldutkamušain, go dutkanbohtosat čuhcet sámiid eallimii: dat rievdadit min árgabeaivvi ja ođđa dieđut váikkuhit min duohtavuodagovvii. Danin sámit fertejit eanet dorvvastit iežaset dutkandáidui ja máhttui. (Evertsen 2001, 53–54.)

Lean dutkamin iežan kultuvrra, servoša ja duodjesuorggi, man ieš hálddašan. Dutkkan siskkáldas perspektiivvain dan dihte go lean mearrasápmelaš ja bajásšaddan mearrasámi kultuvrras, danin ádden maid buori muddui mearrasámi árvvuid ja historjjálaš duogáža. Lean gullelaš dutkanguvlui, Leavdnjavutnii ja sogaide doppe. Dutkanguovllus olbmot dovdet mu ja mus lea diehttalas sadii Sámi servodagas doppe. Go lean ieš dutkanguovllus eret, de geahpida dat maid go galggan informánttain gulahallat. Mun sáhtán identifiseret iežan mu informánttaiguin, go leat seamma vásáhusat seamma guovllus. Dutkit deattuhit ahte kultuvrii gullis lea dihto kulturamáhttu ja maddái kultuvrra siskkáldas diehtu iežas kulturbirrasa fáttás, mii lea dehálaš kultuvrra áddemii dutkadettiin (Bergland 1998, 37, Stordahl 1994, 25–27). Iežas servoša dutkamis sáhttet maid leat heajos bealit, ovdamearkadihte dat ahte dutkis ii leat govttolaš gaska servodahkii dahje áššiide maid áigu guorahallat. Olmmoš ii soaitte áicát ihtagiid, go dat leat šaddan oassin sus alddis dahje fuomáškeahtta diktá iežas árvvuid stivret dutkamúša (Balto 1997, 65–66.)

Lean ruovttus oahppan duddjot nuorravuoda rájis, ja gáttan iežan dovdat duodjeárbevieru bures, vaikko in leat bajásšaddan dujiiguin mat leat mearrasámi guovllus dábálaččat, nugo ulloduojit, de goitge in leat áibbas oahppanmeahttun olmmoš dan bealis. Lean duoji studerema bokte oahppan mánja eará suorggi maid ruovttus in leat oahppan. Mu váhnemiid guktuid sogaid bealde leat duojárát, sihke almmáiolbmot ja nissonolbmot, ja navddán mus leat kultuvrralaš ja gielalaš máhttu ja maddái kultuvrra siskkáldas diehtu iežan kulturbirrasa fáttás, man lea dutkamin.

Dát geahpida ságastallama mu ja eará duojáriid dahje duodjedovdiid gaskka, go mii muhtun muddui juogadit árbevirolaš duoji ja árvvuid mat leat oktasaččat. Muhto ferten gal muittus atnit ahte dát sáhtta mielddisbuktit ahte informánttat soitet atnit diehttelassan áššiid maid mun in dovdda ja soaitá maid nu ahte muhtin áššit leat mu mielas diehttelasat, mat eai soaitte informánttaide diehttelas dieđut ja danin vajálduhtán čilget ja jearrat daid.

Ovdamunnin iežan ruovttuguovllus dutkat lea go informánttaid galgen válljet. Šaddá álkit munnje go dieđán gean sáhtášin jearrat informántan. Muhtin informánttaide leat sohkaoktavuođat ja dan lea váttis garvit go lean válljen iežan ruovttuguovllus dutkat. Jus garvvášin fuolkečanastagaid, de šattašin guoddit muhtin joavkkuid dutkamis, ja dat fas livččii vahágin mu dutkanbohtosiidda.

1.5 Metodalaš hástalusat

Áššiid ja dávviriid, maid ii leat guhkes áigái oaidnán, sáhtta leat hástaleaddji muittašit. Mun vásihin jearahaladettiin ahte mángasiin eallilan informánttain lei hástalus muitit buot beliid gávttis. Oppalaččat gávtti birra muite bures, eandalit go mus lei govvagihppu veahkkin. Muhto smávva detáljjaid, nugo gáktehervema, ii lean nu álki fuopmát. Muhtomin eallilan informánttain lei vuohttimis ahte badjelgehčče dološ áiggi ja dávviriid hárrái, muhto seammás sii maid árvvusatne sápmelašvuođa ja sámebiktasiid.

Eallilan informánttaid ahki dagaha ahte mun fertejin vuhtiiváldit sin eallima dainna lágiin ahte sii besse muhtun muddui stivret man guhká bargat, ja mo sii hálidit dahkat. Lea vierrun čuovvut guossástallan rituálaid, nugo gáfestallama ja boradeami. Danin in sáhtán goassege jáhkkit ahte mus lea dušše boahit, jearahallat maid áiggun ja jávkkehit. Ledje ollu sáгат mat galge čielggaduvvot ovdal go sii de viimmat jerre mus maid mun áiggon. Jearahaladettiin ii goassege dieđe mo jearahallan ovdána. Mun vásihin go jearahallen ovttá eallilanolbmo ahte son muitalii dan maid fuobmái justa dan beaivvi, muhto dáhtui mu fas fitnat nuppi háve vai beassá dárkileappot smiehttat buot áššiid, ja nu soaitá máhttit vel vuđoleappot vástidit nuppe háve.

Govvagihpus ledje mánja boares čáhpesvilges gova, main ii lean nu buorre kvalitehta. Sihke mun ja mu informánta šattaime árvádallat ivnniid govain. Jus livčče čielga govat mas ivnnit, de soaittaše informánttat geahččat eará čalmmiiguin. Govva lea goitge buoremus čoavddus dan dáfus go lea álki dan fievriridit informánttaid lusa. Govaiguin lea maid vejolaš buohtastahhtit informánttaid čielgehusaid ja oaidnit makkár erohusat leat, maid livččii váddásit čadahit daid haga.

1.6 Ovdđit dutkamušat

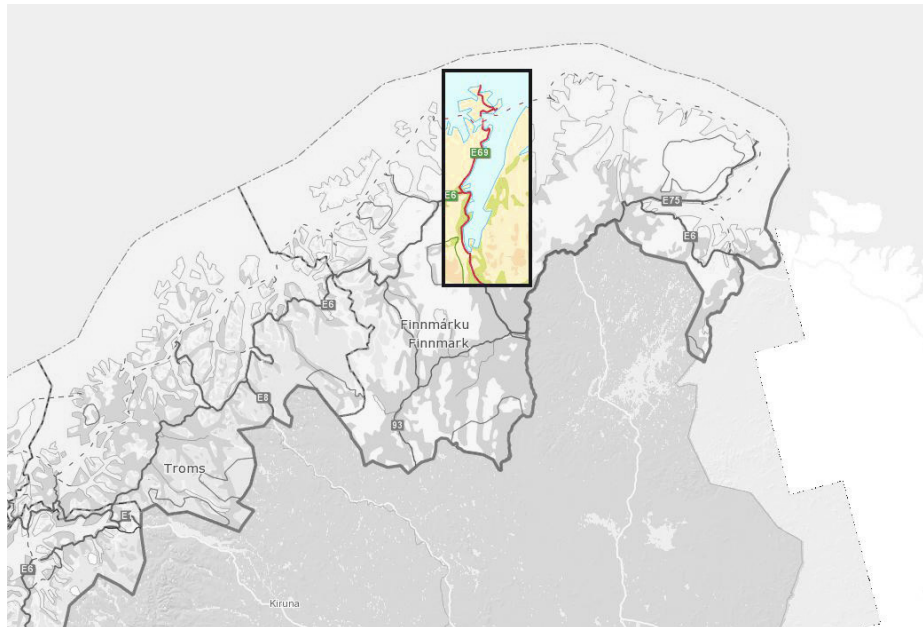
Sámit leat ieža 1990-logus dutkagoahtán duoji doavttirgráđadásis. Ovdanmearkan leat *Maja Dunfjeld Aagård* (2001), gii lea čállán Tjaalehtjimmie: form og innhold i sørsamisk ornamentikk. *Gunvor Guttorm* (2001) lea čállán Duoji bálgát – en studie i duodji: kunsthåndverk som visuell erfaring hos et urfolk (prentekeahkes dutkamuš). *Vuokko Hirvonen* (1999) guorahallá nákkosgirjijistis Sámeeatnama jienat nissonidentitehta girjjálašvuoda bokte, mo duodjedáidu meroštallá nissonolbmo nisun ja sápmelažžan.

Duodjesuorggis leat dahkkon moadde váldofága- ja masterdutkanmuša. Dáin ovdamearkan leat *Gunvor Guttorma* (1993) Čoarvi muitala, *Ingá Hermansen Hætta* (1993) Sisti, *Maarit Magga* (2015) Vásihit báikki, sággon govat muitalit, *Katarina Spiik Skum* (2015) Ett konsept om ett rum baserat på hållbara material. En transformerig från goahte till heminredning. *Ann Majbritt Eriksen* (2015) Njealji jahkodaga ivnniid transformašuvdna. *Heidi Alette Gaup* (2015) Árbevieru ealáskahttin ja ovdánahttin: seahkot goarrumiin Kárášjoga guovllus.

Tom G. Svensson (1992) lea guorahallan sápmelašbiktasiid ja identitehta čatnasan dasa. Artihkkalisttis *Clothing in the arctic: A means of protection, a statement of identity*, son ovdanbuktá sámi bivttasárbevieru konteavstta analyserema ja biktasiid gulahallan rollan. Sullasaš fáttáid leat earát ge guorahallan. *Somby* (2014) guorahallá artihkkalisttis sámenuoraid činadeami konfirmašuvnnas, gávtti mearkkašumiid, mat huksejit kultur-identitehta dán sirdásanriittas. Pro gradu dutkamušas *Somby* (2003) fas guorahallá erohusaid golmma sohkačuolva gaskkas ja mo servodatlaš nuppástus váikkuha enkulturašuvdnii (kultuvrra sirdáseapmi) Gáregasnjárgga ja Kárášjoga guovllus.

Ragnhild Enokson ja Gry Fors (1991) leaba dutkan mearrasámi bivttasárbevieru Láhpis ja Návuoas girjies *Vår Folkedrakt: sjøsamiske klestradisjoner*. Maŋŋil go girji álmohuvvui leat olbmot ealáskahttigoahtán gávtti dán guovllus. Fors (2006) lea maid čállán sámibivttasárbevierus Davvi-Romssas ja Oarje-Finnmárkkus artihkkalis Samiske klestradisjoner i Nord-Troms og kysten av Vest-Finnmark. Solveig Johannessen ja Solveig Tangeraas (2006) leaba čállán artihkkala *Sjøsamedrakten dra Porsanger*, gos ovdanbuktiba gákteealáskahttima Leavdnjavuoas.

2. LEAVDNJAVUONA DUOGÁŠ

Kárta 1: Leavdnjavuotna Finnmarkkus Davvi-Norggas

Kárta 2: Leavdnjavuotna

2.1 Leavdnjavuona historjjálaš duogáš

Leavdnjavuotna lea guovdu Finnmárkku ja lea guhkemus vuotna Davvi-Norggas. Leavdnjavuotna gullo davvi Sámi guvlui. Leavdnjavuona gielda lea golmmakultuvrralaš ja -gielat gielda, gos ássat sápmelaččat, kveanat ja dáččat. (Porsánngu gielda.) Leavdnjavuotna gullo mearrasámiguvlui. Mearrasápmelaččat leat sámít geat orrot mearragáttiin ja riddoguvlluin Finnmárkku-, Romssa- ja muhtin osiin davvi Nordlánddafylkkas. (Vorren&Manker 1976, 82.) Larsen (1979, 5) čállá girjjistis *Mearrasámiid birra*: "Davvi-Norggas ja Guoládatnjárggas orrot mearrasámit, ja leat gal leamaš doppe guhkes áiggi. Gátto mielde badjel 2000 jagi. Vissáseappot goas sii bohte Norgga mearragáddái, dan ii dieđe oktage." Turi (2010, 13) fas čállá: "Sámiid boahtimušas ii leat gullon, ahte livčče boahán gostege. Sápmelaš lea leamaš dáppeorru – miehtá Sámi eatnama."

Mearrasápmelaččaid vuodđoealáhusat leat historjjá mielde leamašan mánggabealálaččat, nugo mearra- ja mearralahkosašresurssaid ávkkástallan, šibitdoallu ja boazodoallu. Mearragátti resursaávkástallamii gullojit earet eará njuorjobivdu, loddebivdu, mannen² ja uvjen (čoaggit uvjjaid), ja maiddá godde- ja eará fuodđobivdu. Buot dát doaimmat ledje maid dehálaččat gávppašeapmái. (Hanssen 1986, 51, 58, 78.) Lea čielgasit vuohttimis ahte 1910 stuorámuš ealáhus leamašan guolásteapmi, go olles 1238 ledje guolásteaddjit ja 342 ledje šibitdoallit, meahcásteaddjit ja bivdit. Mearrabivdu lei mánggabealát, go almmái olbmot bivde sihke ábis ja vuonas. Áhpebivdu lei dihto áigodagain, ja dalle sáhtte almmái olbmot jávkat mánnoviissaid. (Hanssen 1986, 203.) Nissoniid bargu lei dállostallan, šibitdoallu, duddjot biktasiid ja juolgesujiid, gággásiid ráhkádit ja ránuid godđit. Mearrabivdu lei maid dábálaš nissoniid gaskka. Buot ullodujiid ráhkadedje ieža iežaset ulluiguin. Ulloduodji lei maid dehálaš gávpegalvu. Daidguin sáhtte lonuhit eará ávdnasiidda, nugo ovdamearkka dihte badjeolbmuid biergguin. (Hanssen 1986, 223–266.) Bossegohpi ja Kárášjoga márkanbáiktiin ledje Leavdnjavuona duddjojuvvon ulloduojit bivnnuhat (Petterson 1994, 41).

Leavdnjavuotna lea historjjálaččat leamašan geasseorohat mángga Kárášjoga badjeolbmuid orohagaide. 14 orohaga 19 Kárášjoga orohagain lei geasseorohat Leavdnjavuonas 1900 álggus. Verddevuohta badjeolbmuid ja Leavdnjavuotnalaččaid gaskka lei dehálaš. Náitaleamit ja fárremat Leavdnjavuona ja Kárášjoga gielddaid gaskka lei hui dábálaš. Lei maid dábálaš ahte go badjediliin ii šat birgen, de orrujedje Leavdnjavutnii. Johtaleapmi gaskal mearragátti ja siseatnama lei muđui ge dehálaš. Gálvofievrrideapmi, mat bohte dämppaid fárus, siseatnamii ja viidásit suomabeallái, attii bargosaji ja eallinláibbi mángasiidda. (Petterson 1994, 277–278.)

1 Iežan heiveheapmi otná davvisámi čállinvuohká.

2 Čoaggit mearralottiid maniid

Mearrasámiid ja badjeolbmuid historjjálaš oktavuoda áddemii, gáibida čieknudeami doahpangiidda, badjeolbmot ja mearrasápmelaččat. Gjessing (1940, 26, 30) mielde lea erohus *sjølapp* ja *sjøfinn* gaskka. Sjøfinn (boarrásit mearrasámiálbmot) leat dáláš mearrasámiid ja muhtin muddui badjeolbmuid máttut, main lea leamašan iežaset kultuvra ja leat ássan Várjjagis gitta Helgelandii. Sis lei iežas suopman, mii lea seilon otnázi, earet eará Várjjagis. Olbmot ja biktasat, maid Knud Leem govvida, leat jáhkkmis boarrásit mearrasámit. Dát boarrásit mearrasámi kultuvra lei álgo 1800-logu goasii áibbas jávkan. (ibid.)

Guhkit historjjálaš perspektiivvas ii oro leamaš nu stuorra erohus mearragátti ja duottarsámiid gaskka. Goappoš joavkkuid árbevierut orrot vuolgán dan seamma johtti, bivdu ja guolástankultuvrras. Davvisámiguovllu boazodoallu ovdánii 1600–1700 áiggi. Ovdal dan, dápme bohccuid earet eará fievrin. Sihke badjeolbmuid ja mearrasámiiddain ledje dápmonbohccot. Badjeolbmuid leat máttut boarrásit mearrasámiálbmogis ja mearrasápmelaččain leat fas badjeolbmuid máttut, geat leat dađistaga orron mearragáddái. Dát čájeha ahte oktavuoha gaskal duottarsámiid ja mearragáttesámiid leamašan dalle jo, go dán guovllus lei oktasaš bivdo- ja guolástankultuvra. Erohus dán guovtti joavkku ealáhusas lei ahte mearragátti sámít ávkkástalle mearrasurssaid ja duottarsámit fas territoralaš resurssaid. (RFF 1978; Aarseth 1974; Hanssen 1986; Hansen&Olsen 2004.)

Aarseth (1974, 17) mielde badjeolbmuid ja mearrasámiid oktavuoha duodaštuvvo rádjeksaminašuvnnaprotokollain jagiin 1742–45, gosa lea čállon ahte muhtimat leat rieğadan "Norske Sjøfinne" (boares mearrasámiálbmot) muhto dál ellet "Fjeldfinne" (badjeolbmot). Earát fas leat rieğadan badjeolmmožin, muhto dál ellet Sjøfinne. Muhtimat fas rieğadan badjeolmmožin Ohcejoga, Anára ja Eanodaga guovllus, muhto dál ellet Leavdnjavuona badjeolmmožin. Protokollaid mielde Leavdnjavutnii gullojit buohkanassii 34 sjøfinne bearraša ja 13 badjeolmobearraša. Dasto leat vellassin 10 badjeolmobearraša, mat geassit johtet bohccuiguin Ávjováris Leavdnjavutnii. Dát čájeha ahte boarrásit mearrasámikultuvra rievdaohtá, ja olbmot šaddet gávdnat eará birgenlági, earet eará boazodoalus. (ibid.)

1860-logu mielde ollu Kárášjoga badjeolbmot fárrejedje Leavdnjavutnii, danin go boazologut sakka njidje, eai ge šat birgen dainna ealáhusain. Sivvan dasa lei 1852-jagi riikarájaid giddden gaskal Ruota-Norgga ja Ruoša-Suoma. Badjeolbmot eai beassan šat rasttildit rájaid bohccuiguin. Vuosttaš gearddi Sámi historjjás ráđji dán Sámi guovllus lei šaddan duodalaš ráđjin luondduriggodagaid ja eatnamiid geavheami dáfus. Ráđjagidden čuožai garrasit davimus Sámi badjesiiddaide. Norggabeal badjeolbmot manahedje measta buot dálveguhtoneatnamiid. Jagi 1865 ásse Leavdnjavuonaguovllus 42 olbmo, geat ledje rieğadan Kárášjogas. Jagi 1874 bohte vel 19 fárrejeddi. (Solbakk 1997, 60–65.)

Hanssen (1986, 115) mielde lea Leavdnjavuotna leamašan čielga sámiguolvun 1760-logu rádjai. Dan maŋŋá boahthohte kveanat, suomelaččat ja dáččat Leavdnjavutnii, ja sisafárren jotkii guhkit áiggi. Alimus sisafárren Leavdnjavutnii lei 1862–65 gaskka. Eatnašat sisafárreiddjiin ledje suomabealde olbmot. (Hanssen 1986, 193.) Maŋemuš álbmotrehkenastimis, gos etnisitehta váldjuvvui vuhtii, lei 1930. Dalle orro Leavdnjavuonas birrasii 1000 sápmelačča, 800 kveana ja 600 dáčča (Pettersson 1994, 32). Hanssen (1986, 115) čállá ahte suomelaš ja –norgalaš sisafárren dagahii ođđa kultuvrralaš deaivvadeami sápmelaččaiguin. Sisafárreaddjit dohkkehedeje eamiolbmuid, sápmelaččaid Leavdnjavuonas ja ohppe sin giela ja kultuvrra, ja dadistaga náitaliŋgohte gaskaneaset.

Eallindilli rievddai sakka 1914 maŋŋil, go dat nu gohčoduvvon pomorgávppašeapmi, mii lei leamašan dehálaš ja mearkkašahti Leavdnjavuotnalaččaide, nogai. Pomorat ledje ruoššalaččat. Dán gávppašeamis lei leamašan guhkes árbevierru. Pomorgávppašeapmi álggii Leavdnjavuonas 1725. Čuđegieddi namohuvvo vuosttaš gearde historjjálaš gálduin 1783. Báikenamma “Čuđegieddi” duodašta ge oktavuoda ruoššalaččaiguin. (Hanssen 1986, 128.) Go pomorgávppašeapmi nogai, de eai beassan guovllu olbmot šat lonuhit hálbbes jáffu ja eará gálvvuid guliin. (Hanssen 1986, 128–130.) Dasa lassin čuozai vuosttaš máilmmi soahti (1914–18) Leavdnjavuona ekonomijai go guollehaddi gahččagođii (Hanssen 1986, 52–66). Sullii seamma áiggi boahthohte olgoriikalaš trolárat (stuorra guollefatnasat) Finnmárkku riddui, mat “rivvejedje” guollesursasaid ja goastidiŋgohte guollemárkana. Dát šattai roassun smávva guolásteaddjiide, go eai beassan šat vuovdit guoli. Geafvuohta lassánii, báhkkut ja gávpeolbmát reastaluvve. Heajos guollehattit 1920–30, dagahii maid ahte eambo almmáiolbmot álge bargat šibitdoaluin olles áiggi. Ovdalaččas lei návehastin ja šibitdoallu leamašan eamidiid ja mánáid hálddus, dan botta go albmát guolástedje. Pettersson (1994, 278) čállá, ahte vaikko 1920-logus lei heajos dilli mángasiin Leavdnjavuonas, de birgejedje olbmot bures. Sii han ledje mángga buolvva čađa oahppan luondubirgejumiin. 1930-logu loahpageahčen fas loktanedje guollehattit ja ekonomalaš dilli buorránii. (Hanssen 1986, 52–66.)

Leastadianisma jáhkku boahthođii 1870-logus Leavdnjavutnii (Hanssen 1986, 261). Leastadianismma jáhkku gullui earet eará konservatiiva eallinvuohki (Jenssen 2011, 16). Steinlien mielde leastadianismmas lei jáhkku ahte olbmot galge leat seammalágánat. Olbmuid gaskka ii galgan biddjut deaddu stáhtusiidda. Lei maid jáhkku ahte olbmot galge birget nu unnániin go vejolaš, nugo ovdamearkka dihte materiálageavahemiin. (Steinlien 1999, 107.) Leastadiánalaš gárvodankultuvrii orru gullamin dihto vuollegašvuohta ja goargahisvuohta (Somby 2014, 100). Leastadianisma hárrái eai galgan olbmot gárvodit garra ivnniiguin. Nissonolbmot mat ledje menddo goargadit činahan ledje suruheapmin, jus sin gáktehealbmii lei menddo lotnjái dahje silkeliidni lei menddo ivdnái. Dát čuozai ivdnegeavaheapmái loahpageahčen 1800. Doppe gos leastadianismma jáhkku lei garas, Davvi-Norggas

ja Gáresávvon-guovllus, sáhtta dat čuohcan gákteduddjomii (Guttorm 2005, 208; Somby 2014, 100.)

Norgga skuvladoaimmahus bargagođii 1860-logus dan ovdii, ahte buot mánát Norggas galge šaddat dárogielagin. 1876 cegejuvvui vuosttaš dárogielatskuvla Čuđegieddái. Ulbmil dáruiduhttimiin sáme- ja suomagielatmánáid lei, ahte sii galge nu dáččaiduvvat go vejolaš, sihke mielas ja sielus. Norggas lei garra nášunalisma 1870-logus, mii leaktudii dáruiduhttinproseassa. Sápmelaččat ja suomelaččat šadde áittan Norgga stáhta nášunalismabárrui. Norgga stáhta movtiidahtii eará guovllu norgalaččaid fárret Finnmárkkui (Hanssen 1986, 269.) 1902 bodii láhka mii nannii dáruiduhttima eambo, nammalassii eananláhka, mii geatnegahtii šibitdolloid, geat hálidedje eatnama oastit, máhttit hupmat, lohkat ja čállit dárogillii.

Nubbi máilmmisoahti rievdadii servodaga nu, ahte eatnašat guđde iežaset kultuvrralaš duogáza (Pettersson 1994, 215.) ”Doložiid, biergasat ja dinggat, mat ledje leamašan ovdal soadi, galgai buot vajálduhttit. Lei buorre go duiskalaš boldii buot boares dávviriid. Eatni čiegai buot sámedujiid. Sápmelašvuohta ii galgan oidnot šat.” (“Rávdná”.) ”Rávnna” mielde nuorran 1960-logus ii fitnen barggu jus lei sápmelaš. Dan fertii garrasit čiehkhat. Pedersen ja Høgmo (2012, 42–45) mielde mearrasámiguovlu, dego Leavdnjavuotna gullá guvlui, gos olbmot leat gillán dáruiduhttima geažil. Dat sámít, geat riegededje nuppimáilmmi soadi maŋŋá, gulle juo nuppi dahje goalmmát bulvii, geaidda dáruiduhttin lei čuohcan. Olbmot masse iežaset sámegiela ja -kultuvrra, ja dat stigmatiserjuvvojedje, nu ahte sápmelašvuohta ii galgan gullot, iige oidnot. Mángasat heahpanedje sápmelašvuođaset (Guttorm 2006, 213.)

1920 rádjái ledje Leavdnjavuonas vásihan mángalogi jagi badjelgeahččanvuoda Norggastáhta bealis (gč. Hanssen 1986), muhto 1919 bodii dáruiduhttima vuostálastin Leavdnjavuona sápmelaččaid bealis. Dalle áshuvvui ”Kolvik sámii searvi” (sá. Sarvvesvuotna). Jernsletten (1986, 158) mielde ledje dán searvvis 150 mielláhttu jahkebeali maŋŋil go ásáhuvvui. Dán sámesearvvi ásaheapmi lei oassin sápmelaš lihkadus bárus mii lei dalle. Earet eará áshuvvui seamma jagi, geassit 1919, ”Sámii sentral searvi”, mas ledje mielláhttu miehtá sámii. (Jernsletten 1986, 159.) Jernsletten (1986, 157) mielde dien áiggi sápmelaš lihkadus vulggii dan stuorra sámii čoahkkimis Tråantes 1917.

Čuđegieddi (50 km Leavnnjas davás) lei guovddášbáiki Leavdnjavuonas gitta nuppi máilmmi soadi rádjai (Hanssen 1986, 161). Ođdasit-huksen áigodagas (dá. Gjenreisningtiden) 1944–1965, maŋŋil go soadi áiggi boldojuvvojedje eanaš visttit Leavdnjavuonas, mearridedje ahte ođđa gielddaguovddáš áshuvvo Levdnjii. Ággan dasa lei ahte geaidnooktavuođat siseatnamii ja eará sajiide ledje deháleappot go mearrajohtolatoktavuođat. (Pettersson 1994, 254.) Otne Leavdnjavuonas ássat birrasii 4000 olbmo ja stuorámuš ealáhus lea gávppašeapmi

ja bálvalusdoaimmahagat. Leavdnja (dá./kvea. Lakselv/Lemmiijoki) lea guovddáš- ja váldobáiki Leavdnjavuonas, gosa buot gieldda hálddáhusat leat čoahkkanan. (Porsáנגgu gieldda.)

2.2 Leavdnjavuona gávtti ealáskahttin

2000-logu álggus Billávuonas mearrasámit álgemorránit iežaset gielain ja kultuvrrain. Billávuonas rahpe mearrasámi diehtoguovddáša 2003. Mearrasámenissonat galge lávlut guovddáša rahpama oktavuodas. Sii háliidedje činadit doaluide, muhto ii orron heivemin bunáda coggat go ledje sámi doalut. Sii dihte ahte sin máttut ledje geavahan kárášjohtgávtti, muhto dalle jáhkke ahte dat lea loatnagákti. Dalle badjánii jurdda, ahte sii fertejit ohcagoahtit dieđuid guovlluset ja iežaset gávtti birra. Sii háliidedje biktasa, mii čalmmustahtá sin mearrasámi kultuvrra. "Olbmot eai háliidan navdot kárášjohkalažžan". (Rávdná.) Tangeraas ja Johannessen (2005, 298) čálliba *Norsk Bunadsleksikonas* ahte čuohtejahkemolsašumis 1800/1900 geavahišgohte Kárášjoga gávtti eambo ja eambo, ja loahpas jávkka ovdeš mearrasámigáktegeavaheapmi oalát

Mearrasámi nissonat álggahedje gákteealáskahttinprošeavtta ja ohcagohte dieđuid duoppil dáppil. Leavdnjavuonagákti lea ealáskahtton Davvi-Romssa ja Nuorta-Finnmárkkku, 1700–1900, govaid ja historjjálašgálduid vuodul, muhto heivehuvvon otná gáktehápmái ja dárbui. Eanemus mearkkašahti gáldut ledje Ole Thomasen (1999) *Lappenes forhold*, Knud Leem (1967) *Beskrivelse over Finnmarks lapper*, Guttorm ja Gjertrud Gjessing *Lappedrakten: en skisse av dens opphav*, J.A. Friis govva, mii lea govvejuvvon 1867 Čuđegiettis Leavdnjavuonas, olbmuid priváhta govat ja arkiivvain 1800-logu árbeoamit. Loahpas ledje dan veardde olu dieđut, ahte sáhte goarrugoahtit vuosttaš gávtti. Prošeakta jotkii gitta 2005 rádjai, ja dan áiggis ollejedje mángii divodit gávtti hámi. Leavdnjavuona gákti lea rievdan olu 2005 rájis hámi dáfus. Mađi eambo olbmot diŋgo ja bidje iežaset sávaldagaid gáktehápmái, dađi eambo rievddai gákte hápmi. Álgogávttiid ektui lea otnáš gákti onedeappot ja šođbadeappot.

Rávdná, gii lei fárus ealáskahttinprošeakta joavkkus, muitala čuoovvovaččat ealáskahttinproseassa:

Ivggu gákti lea leamašan inspirašuvdnan ealáskahtidettiin, danin go Ole Thomassen, gii barggai oahpaheaddjin Billávuonas, čálii 1896–1898 ahte Leavdnjavuonagákti sulastahtá sakka Ivgugávtti. Holbái bidje golmma ivnni dahje gearddi, danin go sis lei okta njálmmálašgáldu mii duodaštii dan ahte holbi lei leamašan golmmageardán. Holbái bidje máhciid, duoraldagaid sadjái,

Thomassen čálloša mielde. Dasa lassin ledje njálmmálaš gáldut mat duodaštedit dan seamma. Ohcahearvva, mas lea datni ja riebango, bidje danin go ovdalaš áiggi lei dábálaš ahte ohca rahtanii, ja dalle gárte duoknat. Lei dábálaš ahte ozas lei duoknas bihtáš. Mii válddiimet dasto dan bihtá hearvan ja lasiheimmet dasa dani ja riebango. Mii hálideimmet dani ja riebango geavahit go dat lei min mielas čáppat. Muhto maiddái danin go historjjálaš gálduid mielde leat dát ávdnasat geavahuvvon Porsáנגgus. Ruossa symola válljejedje danin go dat lea dološ sámi symbola, nugo "njeallji biekká guovlu" ja jomfru Májja ruossa. Dat geavahuvvo dávjá duodjehearvan, nugo ovdamearkka dihte fáhcce hearvvaiguin. Thomassen čálloša mielde almmáiolbmo gáktehealmmis ledje guokte ruksesláiggi badjálaga, deattaláigin, nu ahte gákkis ii sáigan.

Rávdná muitala ahte gákti váldojuvvui bures vuostá ja šattai hui bivnnut, "Dán gávttis ledje álddis juolggit, dat leavai." Sii ásahedje duodjedálu Billávuotnii ja lágidedje kurssaid. Olbmot gorro ieža ja goaruhedje gávttiid alcceseaset. Gávtti ealáskahttima olis badjánedje eará bealit maid sáme kultuvrras. Olbmot háliidedje sáme giela oahppat. Sámivuotta šattai eambo oidnosii, go olbmot eai nu čiegadan dan šat.

Govva 1

Govva 2

3. METODOLOGALAŠ JA TEOREHTÁLAŠ VUOLGGASAJIT

Dán kapihttalis guorahalan hermeneutihka, ealáskahttinvuogi ja identitehtii guoskevaš áššiid.

3.1 Hermeneutihkka

Hermeneutihkka doaba boahá greikka sánis hermeneuin ja mearkkaša áddet, dulkot ja čielggadit. Hermeneutihkka lea historjjálaččat geavahuvvon dulkot/áddet vuoinjalaš čállošiid (Kjørup 1999, 248). Hermeneutihkas lea *teakstadulkon* guovddázis, gos teakstaoasit gehččojuvvojit olles teavstta ektui (Halvorsen 2005, 30). “Teaksta” sáhtá lea ovdamearkka dihte dikta dahje romána (Wormnæs 1993, 125). Mu dutkamušá oktavuodas lea teaksta mu fáddá ja “teakstaoasit” fas empiriija dahje diehtu maid čohkken. Hermeneutihkka lea heivvolaš dieđateoriijan dakkár fáttáin, gos dieđut eai oro nu čielgasat, nu go mu masterbarggus. Dat addá dasto vejolašvuoda dulkot dieđuid. Wormnæs (1993, 125) mielde teakstadulkon mearkkaša čilget teavstta meinnega ja dasto áddejumi meinnegis. Sihke ieš dat doaibma ja boadus doaimmas gohčoduvvo dulkon. Guovddáš hermeneutihkka dutkit historjjás leat: *Friedrich Schleiermacher* (1768–1834) ja *Wilhelm Dilthey* (1833–1911). Ođđasit áiggis fas: *Emilio Betti* (1890–1968), *Martin Heidegger* (1889–1976), *Hans-Georg Gadamer* (1900–2002), *Paul Ricoeur* (1913–2005) ja *Jürgen Habermas* (1929–).

Wormnæs (1993, 126) mielde hermeneutalaš lahkoneapmi muhtin ihtagii, čuovvu gažaldat “Makkár meinnet gaskkustuvvo?”. Lahkoneamis dulkojeaddji geahččá dihto perspektiivvas. Mu dutkanfáttás lea sáhka historjjálaš biktasiin, de lea historjjálaš perspektiiva lunddolaš geahččanguovlu hermeneutalaš lahkoneamis. Hermeneutalaš lahkoneamis leat mu metodat veahkkin, nugo ovdamearkka dihte dávvirguorahallan (gč. kap. 1.3.1).

Hermeneutihka vuodđoipmárdus sátnáduvvo čuovvovaččat: “Buot áddejupmi lea mearriduvvon ovdaáddejumiin; Buot gáttut leat mearriduvvon ovdagáttuin; Ii leat gáddu ovdagáttu haga.” Vuodđun áddejupmái lea áddenhorisonta (dá. forstáelsehorisont/livsverden), mii ovdalaččas lea juo olbmos. Nu gohčoduvvon áddenhorisonta rievdá oktagaslačča intereassaid, miela, vássánáiggi ja boahhteáiggi vuodul. Oktagaslačča intereassat sáhttet ovdamearkka dihte rievdadit oktagaslačča áddenhorisonta. Miella maid sáhtá váikkuhit áddejupmái. Heidegger deattuha ahte miella ja áddejupmi leaba čadnon oktii. Buot áddejupmi lea dálá áiggis, muhto vássán- ja boahhteáiggi eavttus. Vássánáiggi hárrái lea mis, geat eallit otne, oktasaš áddejupmi das ahte mii vássánáigi lea (Wormnæs 1993, 129). Čuovvovaččat čilgejuvvo áddenhorisonta:

*Govus SEQ Govus * ARABIC 1: Addenhorisonta hermeneutihkas*

Hermeneutihkii gullo *hermeneutalaš spirála*. Hermeneutalaš spirálas sirdása teaksta osiid ja olles teavstta gaskka ovddosmarjos. Dávjá lea teakstalohkki áddejupmi eahpečielggas ja intuitiiva¹ go dulko teakstaosiid. Teakstaosiid dulkomiin geahččala fas gávdnat oaivila ollisvuhtii. Hermeneutalaš dulkonspirálas addá vejolašvuoda oažžut čiekŋaleappot áddejumi teavsttas (Halvorsen 2008:23; Kvale & Brinkmann 2009, 66–67.) Hermeneutalaš spirála geavahan veahkkin áddet dieđuid.

Wormnæs (1993, 132–133) ovdanbuktá ovdamearkka mo hermeneutalaš spirála doaibmá:

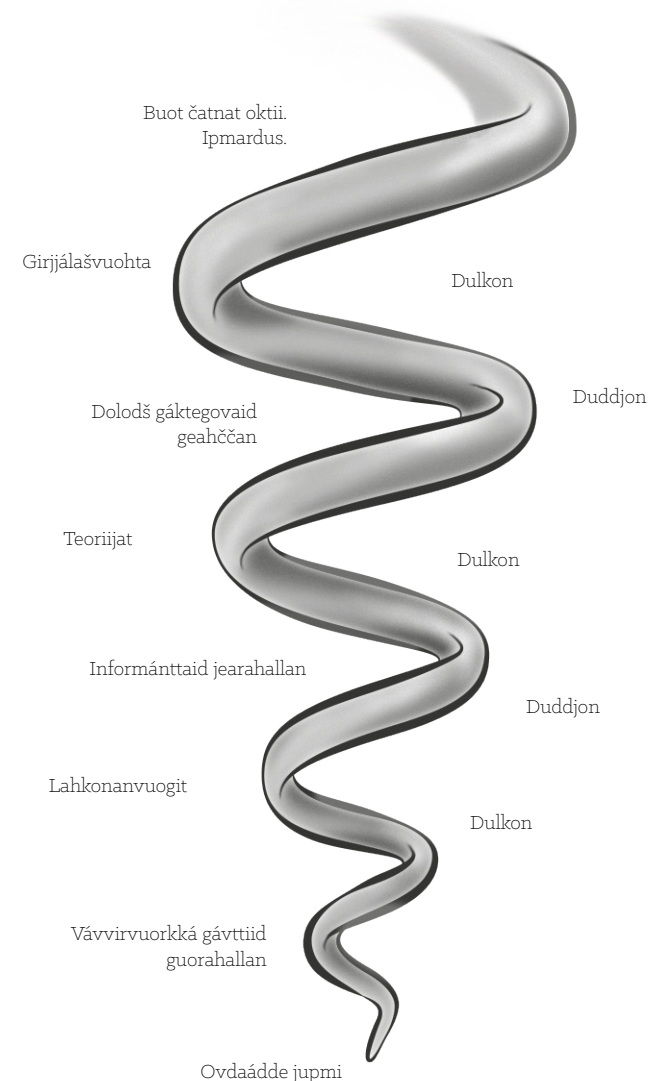
“Govahallot ahte girjerádjosis oaidnit girjii, man namma lea *Johan Borgen. Uha hearráš. Romána*. Ná sáhtá leat vuosttaš áddejupmi: *Johan Borgen* – várra muhtin beakkán, čavlás, vuoras almmái. Romána – dáidá leat mitalus muhtin olbmui ja birrasiin goasnu dolin; *Uha hearráš* – várra muhtin alla hearra gándaža birra, gii ássá šlohtas Englánddas.

¹ Jođanis ipmárdus. Jođánit veardidit ášši, vaikko eai leat buot dieđut, mainna sáhtá lohikkalaččat jurddašit.

Go de lohká kapihttalii kapihttalii, de rievdá álgo áddejupmi girjii. Ii han girjii sisoallu lean ge nu mo jáhkken. Ii lean ge alla hearrá gánddaža birra, muhto baicce muhtin čiknás Oslo gánddaža birra, geas leat smarfevuovttat, ja orru oarjabeal Oslo, riggáidguovllus, ovdal nuppi máilmmi soađi áigge. Dáhtotkeahttá rievdata dát min álgoáddejumi girjii ođđa áddejupmái, mii oktiivástida dan maid aiddo leat lohkan. Naba dasto go uhca hearráš manná nuorttabeallái Oslo, gos áset bargiid luohkkálaččat, ja čiehká finna smarffiidis gahpira sisa, ja čájeha iežas seavdnjadit beliid. Dalle fas rievdá min áddejupmi gánddas. Nu de ovdána min áddenproseassa girjii logadettiin. Áddejupmi rievdá dađistaga. Ođđa dieđut heivehuvvojit ollislaš áddejupmái. Oassi áddejuvvo ollisvuoda ektui, ja ollisvuota áddejuvvo oasi ektui.” (iežan jorgalus)

Wormnæs (1993, 138) mielde *hermeneutalaš lahkoneapmái* leat golbma oppalaš njuolggádusa. Dát njuolggádusat eai soaitte dattege duddjot "rivttes" bohtosa, muhto doibmet kritihkkalaš momeantan dulkodettiin.

1. *Dulkodettiin ferte leat diđolaš áddejumi hárrái. Ferte ohcat ja čielggadit iežas ovdaáddejumi áššis, mii lea vuolggasadjin go dulkogoahdá.*
Go dulko iežas dahje earáid doaimmaid, de lea dehálaš leat diđolaš oktagaslaš momeanttain. Dákkár diliin sáhttet boastoáddejumi ja dulkomat čuožžilit go ovdaáddejumi váikkohuvvo iežas intreassain, mielas, prošeavttain, sávaldagain ja nu viidáseappot. Lea maid dehálaš iskat mo birrasat, luohkát, fidnosuorggit, historjjálaš situašuvnnat ja teorijat gusket dulkomii.
2. *Ferte ohcat ja áddet dan, mii galgá dulkojuvvot, mii lea oassin oppalaš-vuodas, masa gullo. Oasi ferte ohcat ollisvuoda ektui, dihto konteavsttas.*
Ollisvuodas, mas ovdamearkka dihte dutkanmáteriála lea, sáhttet leat dulkonrelevánta cealkimat/dadjamat dutkanfáttás, nugo eará fágaolbmui, dutkanguovllu olbmui ja nu ain.
3. *Dulkonproseassa galgá leat rabas ja agálaš.*
Praktihkkálaččat nohká dulkonproseassa, dahje ahte šaddá botket dan, jus ovdamearkkadihte dutkanboadus orru buorre, dutkamuš lea gárvvis dahje áigemeari nohkagoahdá. Muhto boadus, maid lea gávnahan, sáhtta vaikko goas hástaluvvot fas. Dákkár jurddašeamis ii leat loahppa makkárga dutkamušas, muhto gaskaboddosaš boadus historjjálaš dulkonproseassas mii joatkašuvvá. (Wormnæs 1993, 138–141.)

3.2 Ealáskahttin

Sátni *ealáskahttin* lea sajáiduvvan beaivválaš hállangielas earjalasgiela sáni *revitalisation* (the act of giving new life) sadjái (Rasmussen 2014, 20). Dattege lea sámegiela sánis veahá eará mearkkašupmi go earjalasgiela sánis. Konrad Nielsen sátnegirjjiis čilgejuvvo sátni "fasten eallát". Gákteealáskahttin geavahuvvoge dálá sámegielas buot viggamušain dahkat gáktegeavaheami eanet ealli árbevierrun - sihke bossut heakka gáktegeavahepmái dain guovlluin gos lea jávkan dahje jávkamin ja oahpahit gákteduddjoma ja vieruid dan olis. Norsk bunadsleksikonas čilgejuvvo ealáskahttin ahte "attát heakka" juoga masa nu, ovdamearkka dihte ahte attát heakka soames árbevirolaš duodjái, mii ii leamašan geavahas guhkit áigái. Ođastit dahje ođđasit ráhkadit muhtin ihtaga doložis ja heivehit dan iežaset áigái. Ealáskahtidettiin iđa hápmášuvva, ja go lea gárvvis de lea ealli ja oassin dálááiggi kultuvrras. Bunádaid (Norgga álbmotbivttas) oktavuodas sierrana ealáskahttin-doaba *ođasmahttit* (rekonstrueret)-doahpagis. Ođasmahttin mearkkaša ahte dihto bunáda mielde kopieret. Ealáskahttimis lea dihto dulkonvejolašvuohta duddjodettiin. Jus leat unnán gáldut maid giedahallá, de sáhtá leat riska bargoprossii ealáskahtidettiin ja ođasmahtidettiin dihto ihtaga, mii leamašan jávkosis (Guttorm 2006, 213).

Gákteealáskahttima sáhtá buohtastahttit giellaealáskahttimiin. King (2001, 3) juohká giellaealáskahttima golmma sadjái čuovvovaččat:

1. giella bisuheapmi
2. giella massin dahje jávkan
3. giella jápmin

Giellabisuheapmi mearkkaša dan ahte gielas lea kontinuitehta dihto joavkkus. Gávtti ektui guoskaše ovdamearkka dihte dat guovllut Sámis, gos gákteduddjon ja -geavaheapmi lea ealli árbevierru ja mas lea joatkka. King (2001, 4) mielde giellamassin dahje jávkan mearkkaša go joavku botke giellajoatkaga. Boatkaneamis sáhttet leat mánnga ákka, nugo ovdamearkka dihte historjjálaš dáhpáhusat. Sámis leat mánnga guovllus massán gákteárbevieru ja geavaheami historjjálaš ákkaid geažil. Giella jápmin fas mearkkaša ahte ii gávdno šat oktage gii hupmá giella, muhto sáhtá maid mearkkašit ahte dihto guovllus molsašuvvá giella ja ovddeš giella jávká (ibid.). Seamma lea gákteárbevierus. Muhtin dološ gávttit eai gávdno šat dahje leat rievdan nu sakka ahte eai sulastahte dan dološ gávtti (gč. Guttorm 2006, 291).

3.3 Identitehta

Identifikašuvdna lea oktagas olbmo gullelašvuođa šaddan muhtun jovkui dahje olbmui nu ahte váldá alccesis dan joavkku árvvuid ja norpmaid Aikio (2000, 151). Mead (1934, 165) mielde ii leat olbmos identitehta riegádeami rájis. Dat lea juoga mii šaddá vásáhusaid, doaimmaid ja eará individa oktavuodaid bokte eallináiggis. Bergland (2005, 6) mielde lea identitehta sosiálaš buvttá maid servodat hápmme ja váikkuha. Sosiála identitehta lea oassin peršuvnnalaš identitehtas, gos ovttaskas lokalisere sajáidagas servodagas. Leat olbmot geat ráhkadit iešgudet identitehtaid, dan vuodul mo sii oidnet iežaset (Hurd, Olsson & Öberg 2005, 15). Somby (2014, 104-105) čujuha Pääkkönenii ahte identitehta berre áddet jotkkolaš proseassan, ii gárvvves dahje rievdatmeahttun orohin. Oahpes kultuvrrat ja gielat váikkuhit individaid, nu maiddá identitehtat ja hierarkiijat mat jo gávdnojit, ja maiddá vuodđuduvvon kultuvrrat ja árvvut. Identitehtat ráhkadit erohusaid. Erohusaid sin gaskkas, geat juogadit identitehta, ja sin, geas lea earálágan identitehta. (Hurd, Olsson & Öberg 2005, 15). Identitehta sáhtá meroštallot ahte oktagas lea guovddážis, muhto dat huksejuvvo maid kollektiivalaččat (Somby 2014, 104-105). Ovdamearkan kollektiividentitehtii lea etnikkálaš identitehta, man sáhtá meroštallat gullelašvuohtan dihto *etnikkálaš* jovkui (Banks 1996, 9).

3.3.1 Kultuvrralaš, etnikkálaš ja guovllu identitehta

Kultuvrralašidentitehtii gullá olbmo árvomáilbmi, man vuodul olmmoš servodagas eallá dohkkehuvvon vugiid mielde (Aikio 2000, 152). Somby (2003, 52) čujuha Sarmelai mo kultuvrralašidentitehta meroštallojuvvo. Olmmoš hábme iežas kulturidolašvuođa ja ieš-identifisere iežas kultuvrii. Dat lea kultuvrra vásiheaddjiid duohtavuoda oaidnu. Dakkár gii šaddá bajás dihto kultuvrras, ráhkada alcces kultuvrralašidentitehta (Somby 2003, 52).

Etnikkálaš identitehta meroštallan orru sulastahttimin kultuvrralaš identitehta. Etnikkálaš identitehta dárkkuha dan, mo olmmoš identifisere iežas etnikkálaš kultuvrii dahje etnikkálaš jovkui. Etnikkálaš identitehta ovdána etnikkálaš jovkui searvamiin, erenoamážit go oahppá dan etnikkálaš joavkku árbevieruid ja árvvuid. Bearaš ja etnikkálaš biras goappošagat ráhkadit dehálaš kultuvrralaš konteavstaid etnikkálaš identitehtii. Bearrašiid giedahallan etnikkálaš áššiid ja iežaset etnikkálaš guottuid leat dehálaččat go olbmot mánáideaset vuodđudit etnikkálaš identitehta. Etnikkálaš doaimmat ja barggut leat dehálaččat go oktagaslaš galgá nannet čanastagaid iežas etnikkálaš jovkui (Kvernmo, Heyerdahl 1996, 453-454). Sápmealaš identitehta sáhtá gohčodit etnikkálaš identitehtan. Dás sáhtášii duddjon leat buorre ovdamearkan. Go lea čielga máhttu soames sámi árbevirolaš barggus, de lea nannoseappot čanastat iežas etnikkálašvuhtii. Etnikkálaš joavkkut sierranit

nuppiineaset dahje ožžot identifikašuvnnaset iežaset gárvodemiin (Somby 2014, 105). Somby čállá artihkkalisttis sámenuoraid gárvodeami birra konfirmášuvnna oktavuodas ja dulko ahte árbevirolaš bivttas čatná nuoraid sin etnikálaš servošii ja árbevieruide. Iežaset gávttiin, sin nuppiin liikkiin, sámenuorat geahččalit hukset, gokčat ja dievasmahttit iežaset rašes identitehta (Somby 2014, 106).

Guovlludentitehta dárkkuha dan ahte identitehta lea čadnon muhtin guvlui dahje báikái. Olbmot sáhttet juogadit oktasaš ipmárdusa iežaset guovllu hárrái ja alcceseaset oktasaš eallinvugiin (Kramvig 1999, 133). Kramvig buktá ovdamearkka iežas informántta bokte ahte jus galggaš áddet dihto báikki dili ja áššiid de lea guovllugulleašvuoha dehálaš. Báikkálaš vásáhusat leat vuodđun vásihit oktagaslaš ja kollektiiva identitehta.

3.3.2 Bivttas identitehta huksemis

Dálá áiggi servodagas biktasat geavahuvvojit gulahallangaskaoapmin ja nu olbmo rumaš (earj. body) lea lohkanláhkai. Biktasat speadjalastet oktagasa siskkoža, identitehta dahje luonddu, mat čatnasit kulturgulleašvuhtii. Joavkogulleašvuoha, nugo sohkabealli ja luohkká dahje etnisitehta, vuhttojit gárvodeamis systemáhtalaš váriašuvnnaiguin. (Brück 2005, 10–11.) Hurd, Olsson & Öberg mielde goruda ja biktasiid ovdanbuktin čalmmustahttet kodaid, mo mii galgat áddet ja dulkot guhtet guoibmáseamet (2005, 22). Identitehta mii čájehuvvo biktasiid bokte ovddida iešdovddu, ja dat fas eastada olbmo váivašuvvamis ja gižžumis (Bhui et al. 2008, 440). Eicher (1995, 1) meroštallá artihkkalisttis *Introduction: Dress as Expression of Ethnic Identity* bivttas-doahpaga nu ahte dat lea kodejuvnon áicandahje dovdanvuogádat jávohis gulahallamis. Gárvodeamis leat visuála mearkkat, mat sáhttet sisttisoallat omd. hája, jiena, máistu (smáhka) ja dovdama, muhto maiddái biktasa, činjad ja eará osiid mat gullojit biktasiidda. Dát sáhttet leat identitehta gulahallangaskaoapmin. Biktasa hápmi, ávnnas geavaheapmi, herven ja duddjonvuohki speadjalasta iešguđet dásiid identitehtas, sohkabeali, stáhtusa, etnikálašvuoda ja agi (Svensson 1992, 62.)

Eldvik mielde lea áiggiid čada leamašan dehálaš sirret iešguđet joavkkuid servodagas. Dološ čálalaš gálduid mielde ávžžuhedje Ruota riikaválddit eanandolliid ja boanddaid gárvodit hui ovttageardánit, ullus ja liina-dinggas ráhkaduvvon biktasiin. Sii eai galgan činjadit menddo sakka, go dat ii gullon eanandolliid luohkkái (2005, 60.) Biktasiid dahje gárvodeami bokte iešguđetlágán čearddat, ámmátjoavkkut dahje sohkabealle- ja ahkeluohkát buktet ovdan iežaset mearkkaid. Gárvodemiin olbmot čájehit ovda mearkka dihte ámmáha (Somby 2003, 54 [Heikkinen - Kupiainen 1994, 257-258]).

Vissis biktasiin leat visuála mearkkat mat siskkáldasat gaskkustit gulleašvuoda dihto etnikálaš jovkui dahje servodahkii. Sámi biktasiin leat dát mearkkat ovdamearkka dihte gávttis, mat čájehit guđe guvlui ja sohkii gullo (Svensson 1992, 62.) Gákti lea midjiide sámiide oassin min kultuvrras, mainna mii gulahallat.

Gárvodeapmi ja duodji leat vuogáiduvvan davviguovllu birrasii ja árbevirolaš ealáhusaide (Somby 2003, 54). Svensson (1992, 62) mielde gárvodeapmi speadjalastá sihke guovllu- ja kultur-identitehta. Biktasat suddjejit goruda iešguđetge dálkkiid vuostá ja dat molsašuddá jahkodaga mielde. Arktálaš guovlluin guolga- ja náhkkeduojit leat ovdamearkan, mo iešguđetge náhkit ja duddjonvuogit adnojit ávkin jagi áigodaga dárbbuid mielde. Etnikálaš bivttas muitala olbmo etnikálaš identitehta. Bhui et al. mielde leat biktasat nugo buot eará etnikálaš ovdanbuktimat. Dat sáhttet váikkuhit dihto joavkku stáhtus- ja árvooidnui ja nu maiddái čuohcat iešdovdui go lea sáhka sosiála ja kultuvrralaš norpmain (Bhui et al. 2008, 435.) Etnikálašjoavkku duodjemáhttu lea dehálaš ovttaskas olbmui. Dat nanosmahtá gulleašvuoda iežas etnikálaš jovkui. Kvernmo ja Heyerdahl (1996, 453) oaivvildeaba ahte etnikálaš identitehta ovdána go ovttaskas olmmoš integrerejuvvo dan etnikálaš joavkku árvvuide ja árbevieruide. Svenssona (1992, 71 [Graburn 1976, 24]) mielde etnikálaš biktasa ulbmil lea čalmmustahttit identitehta mángga dásis, kultuvrralaš, sosiála ja guvllolaš identitehta. Go lea sáhka etnisitehtas, de lea čielga čanastat biktasa ja kultuvrralaš identitehta gaskka. Etnikálaš bivttas lea buot beaktileamos materiálalaš symbola etnikálašvuoda čájáhallamis. Dat ovdanbuktá gulleašvuoda dihto kultuvrii ja erenoamášvuoda.

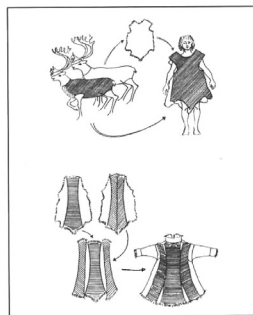
4. GÁKTI

Leavdnjavuona gáktehistorjjálaš guorahallamii lea dárbu lahkonit fágarastideaddji vugiin, nu ahte fidne nu valljis dieđuid go vejolaš. Doahpágiid giellahistorjjálaš duogáža ja mearkkašumi lea dárbu iskat ja guorahallat. Bivttasárbevieru ollislaš gova háhkamis ferte iskat servodatlaš oktavuodaid iešguđet guovllu olbmuid gaskka. Giedahalan dán kapihttalas dološ govvagálduid ja čálalaš gálduid, mat muitalit gávtti historjjás. Dás leat maid dávvirvuorkkát mat leat dehálaš gáldun gáktehistorjja čielgadeapmái.

4.1 Gávtti ovdáneapmi

Fjellström (1985, 311) mielde lea sápmelaš biktasiin sámi vuolggasadji, masa arktálaš–boreála biras laktása. Biktasiid hámi ja ávnnasgeavaheami leat mearridan birasresursat. Resursan Sámis leat leamašan elliid náhkit, mas leamaš olámuttus. Biktasat leat heivehuvvon dálkádahkii ja eallinvuohkái, ja dainna lágiin lea vuohttimis kreativitehta, mainna leat hábmen gárvvuid, maid leat dárbbášan birgejupmái. Gákteláva vuolggasadjin leat beaskkaid ja náhkkebiktasiid lávat (govva 3, Hætta 1975, 212–213). Hætta mielde gáktelávva lea hábmejuvvon goruda mielde, mii galgá doaibmat rupmaša lihkadeapmái. Guttorm (2005, 205) fas ovdanbuktá ahte gákteláva hápmašuvvamis leat vuohttimis skandinavaš kultuvrralaš váikkuhusat. Son navdá, ahte arktálaš álbmotbiktasat ja lávat sulastahttet nuppit nuppiid, go leat geavahan seamma ávdnasiid duddjodettiin.

Magga (1990:18) mielde sátni *gákti* boahká ruoššagiela sánis *kaftan*, suomagiela bokte kauhta(na). Kaftan lea rabas ovddabealde, ja sulastahtá jáhka (reddjo). Kaftan láva leat mánja álbmotjoavkku geavahan, earet eará Sibiriijas nenetsat. Máttasámi dievddugávttiin lea ain geavahusas kaftan-lávva. Dat lea geavahuvvon Finnmárkkus erenoamážit beaskkain. Davviriikkain láva rievdamii ja ovdáneapmái sáhttet leat sivvan nuorttabeale vaikkuhusat. (Hætta 1975:219.)

Govva 3

Gaskaáiggi (500–1500) álggus geavahišgohtet sámit láddi gákteuddjomii. Ovdal go álge fidnet eará ávdnasiid lei bivttasávnasin náhkki. (Fjellström 1985, 312.) Láddi fidnejedje earet eará lotnolasgávppiin, mat álge eurohpaláččaiguin ja skandinavaččaiguin 1300–1700 áigodagas. Lotnolasgávppit bukte ođđa ávdnasiid, mii vaikkuhii duodjái. Dan rájes láddi,

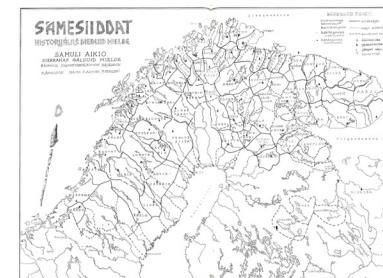
liidni, datni, ja silba leat leamašan mihtilmasat sámeduodjekultuvrii. (Somy 2008, 20.) Gággása leat ieža ráhkadan godđimiin, erenoamážit mearrasámit ja šibitdoallit (Hætta 1975, 218). Mearrasámiide lei gákkesráhkadeapmi erenoamáš dehálaš iežaset bivttasuddjomii, muhto maiddái gávpegálvun (Guttorm 2005, 206). Leem (1767, 70) čállá ahte gávnadii muhtin geafes sámiin, geas gahpir lei duddjojuvvon luossačuomas. Schefferus (1956, 233) mielde ledje rikkes sápmelaččain ivdnegávttit, nugo ruoná, alit, ja erenoamážit ruksesivnnat gávttit. Leavdnjavuonas ja Kárášjogas čiknagávttit ledje čáhppes ivnnis ja árgagávttit dábálaččat vilges ja ránes gággásis (Thomassena 1999, 36; Gjessinga 1940, 15).

Gákti čuovvu sihke sámegielaid ja sámi geográfalaš báikkiid. Sáhtá navdit, ahte giella- ja gákteguovllut guorraba goabbát guoibmáseaskka. Máttá-, julev- ja anársámegielat guovlluin leat iežaset gáktehámit. Davvisámegiela guovlluin leat iešguđetlágán gávttit, mat čuvvot guovllu suopmaniid, dego ovdamearkka dihte Kárášjogas. Mearrasámiguovlluin leat maiddái variašuvnnat, nugo Leavdnjavuonas, Láhpis, Jahkovuonas ja Fálesnuoris. (Guttorm 2005, 201.)

Gávttit leat muhtin báikkiin rievdan sakka, ja muhtin báikkiin fas veaháziid mielde. Ávnnashivvodat, oskkolašvuohta ja leastadianisma leat leamašan mearkkašahti gávtti hápmái. (Guttorm 2005, 213, 221.) Rávdná muitala ahte go sii ledje ealáskahtán Leavdnjavuona gávtti, de olbmot diŋgogohte gávttiid iešguđet hámis. Olbmuiin ledje sávaldagat ahte galge heivehit gávtti dalá gáktemotai. Gákti galgai earet eará leat oaneheappot ja eambo goruda mielde. Ollusat maid hálidedje gávttiid eará ivnniin ja hervemiin go árbevirolaš gávttit.

4.2 Johtingainnut ja oktavuodát olbmuid gaskka

Davvi-Suomas ja Davvi-Norggas lea vuohttimis oktasaš gáktehistorjá riika rájaid badjel. Sápmelaččat leat johtán viidát eatnamiin iešguđet jahkeáigodagain ja nu leat šaddan oktavuodát kultuvrraid gaskka. (Guttorm 2005, 205.) Aikio (1992, 105, 111, govva 4) lea guorahallan sámesiiddaid ja árvala, ahte sámesiiddaid eatnamat laktásedje nuppiideaset dábálaččat čáhcejuohkamiid ja alla eatnamiid mielde,

Govva 4

mat ledje daid rádján. Danin sáhttet biktasat mángii sulastahttit nuppit nuppiid. Sámesiiddat leat sakka rievdan áiggiid mielde. Váikkuheaddjit dasa leat ealáhusaid rievdan ja stáhtaid leavvan. Stuurra boazoealuid doallan buvttii opmodaga ja daid dikšuma dárbbu, mii gáibidii viiddes eatnamiid ja guhkes fárrestallamiid. Nu ráhkaduvvojedje ođđa guhkedálaš boazosiiddat, vuomit ja čearut.

Olmmošjoavkkuid gaskka oktavuodát leat vuohttimis Gáresávvona badjeolbmuid biktasiin (govva 5), geaid johtolat lea Durdnosleagi rájes Romssa mearragáddái. Sis leat leamašan seammalágan biktasat go mearrasámiin Romssa mearragáttiin. Vidát govva čájeha nissona Gáresávnonis, mas lea duorran gahpir, seamma go mearrasámiguovlluin Romssas. Fálá sullohasain Guovdageainnus 1860-loguin lea maid vuhttimis dát fenomena (govva 6). Sii johte Guovdageainnus Fálá sullui gidđat. Sin biktasiin orro leamen seamma čeabehearva go Fálesnuori- ja Sállana mearrasápmelaččaid gávttiin.

Govva 5

Govva 6

Fjellstrøm (1985, 74, 76) mielde lea Ruotabeale Sámis duodjebuvttadeapmi bures ovdánan áiggiid čada ja ruhtadan olbmuid. 1600-logus ovdánit kultuvrralašoktavuodát jodáneappot. Jagi 1605 mearriduvvo ahte Sámi guovlluin (Lappmarker) galget leat dihto márkan- ja čeahkkebáikkít, gosa huksejuvvo girku, ja gos sámít besset gullat ipmilsáni, gávppašit ja máksit veaur. Leavdnjavuotnalaččaid deháleamos márkan- ja čeahkkebáiki leat historijálaččat leamašan Čuđegieddi (Hanssen 1986, 161).

4.3 Dievddugávttit 1700–1900-lohkui

Knud Leem (1696–1774) lei Leavnnja ja Ávjavári guovllu báhppan 1725–28 ja Alaheaju guovllu báhppan 1728–34. Leema girjjis leat sárgosat sámi biktasiin, maid O.H. von Lode lei dahkan Leema čilgehusaid vuodul. (Solbakk 2009, 56.) Lea vuohttimis, ahte von Lode ii leat dovdan sámiid dahje sámi kultuvrra nu bures. Dattege leat sárgosat buorit ja addet gova dalá Davvi-Sámi biktasiin. Leema gáktegovvadásat leat dehálaččat dutkamušastan, danin go son čállá mearrasámiid birra. Gjessing (1940, 28) navdá eanaš Leem biktasiid govvidit dalá mearrasámi biktasiid.

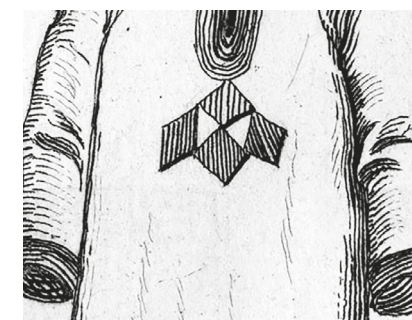

Govva 7

Leem (1767, 69–88) čilge hui dárkilit sámi dujiid ja duddjoma. Son čállá, ahte sápmelaččat gorro beaskka miessadat- dahje vuonjalnáhkis, ja soadjagežiid lávejedje buddet čáhppes beatnatnáhkiin. Gárvvuid maid gorro gávpegalvun, činahedje erenoamáš čábbát. Beaskkas lei *lákči* (dá. splitt) ovddabealde ja siiddus. Čeabet, soadjageažit ja *lákči* ledje hervejuvvon datneárppuin. Beaskka soadjageažit ledje buddejuvvon láddiin ja čevránáhkiin. Sisbáidin geavahedje dorkka. Gávttiid ávdnasat ledje láddis ja gággásis. Maiddái giehtagárvvut ledje hervejuvvon datneárppuin.

Govva 8

Govva 9

Leem lea govvidan dievddu gákkesgávtti, mas leat mearkkašahtti erenoamášvuodát (govva 9). Ohcageažis leat njealjječieгат hearvvat, maid sáhtta dulkot ahte leat seamma njealjječieгат hearvvat, mat orrot leamen dálá mearrasámi gávttiin ge (gč. Fors 2005). B. M. Keilhau lea maid 1827 iežas sárgosis govvidan ohcageahčehearvva (govva 10). Keilhau mielde govvas leat Kárášjoga badjeolbmot (Noss 1970, 72, 79).

«Fjeldfinner af Karasjokk-Sogn», teikning av B. M. Keilhau, prenta 1831.

Fjeldfinner af Karasjokk-Sogn.

Govva 10

Govva 11

Govva 12

Govva 13

Dáiddára Johannes Flintoe njuohtamiin lea sihke ohcahearva ja njuonnesuorránat čeabehis. Flintoe lei dáiddár álgo 1800-logus, Norgga nášunálaromantihkka áiggis. Son jodii giliid mielde ja ráhkadii govaid olbmui. Su akvarealla (govva 11) *Fra Karasjok, Tana-elv og Vadsø sogn i sommerdragt* lea njuhttojuvvon gaskal 1831–1833 Christianias. Albmát govvas leat identifiserejuvvon, ja sii leat Hans Mortensen Kolpus Unjárggas, Anders Persen Deanus ja John Isaksen Kárásjogas. Noss (1970, 72, 79) mielde dát golbma sámebártni leat leamašan Flintoe oahppit Christianias. Mearkkašahtti dán govvas lea ahte buot golbmasis leat hui seammalágánat gávttit, vaikko bártnit leat Finnmárkkus iešguđet guovllus eret. Báikkálaš erohusat gávttiid gaska eai oro vel čielgasat 1800-logu álggus

Flintoe njuohtamis bohtet maid ovdan gákteláva detáljjat. Sealggis bálddas lea oalggi buohta bihtáš, mii Kárásjoga beaskkaid lávas gohčoduvvo *hárdoguohttelussan* dahje *ruossabihtán* (gč. Labba&Guttorm 2008, 57). Ruossabihtá sávnnji gaska lea dearis kontrásta ivnnis. Ruossabihtá báldalávas bohtá maid ovdan Bonaparte govven govvas 1880-logus (govva 12, gč. Bonaparte birra kap. 4.4). Flintoe njuohtamis alit gávttahasas, heargájit skierat ja nállogoahti boahkánis, mii muđui galgá nissonolbmui. Soaitá leat nu, ahte Flintoe lea geavahan dáiddalaš friijavuoda njuohtadettiin. Dološ njuohtamiid dulkomis gánnáha leat kritihkalaš ja galgá dovdat bivttasárbevieruid.

Flintoe nubbi njuohtan *Søfn fra Tanafjord. Kone fra Laxefjord i Øst-finmarken. Søfnnegammer* eller: Goadti, čájeha maid ohcageahčhearvva (govva 13). Noss (1970, 71) čállá dán njuohtamis, ahte govvas lea Peer Peersen Lakkovuonas ja Lágesvuona nisu, man namma ii boade ovdan. Albmás lea čáhppes gákti, mas lea ruossagovus ohcageahčhearvan rukses ja fiskes láddis. Nissonis lea vilges gákkesgákti, mii lea hervejuvvon iešguđet ivnniiguin. Mearkkašahtti Leem, Keilhau ja Flintoe govain lea ohcaláddi, mii lea jorbahámis.

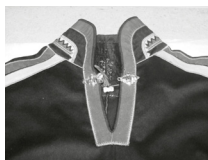
Ruossagovvosat, mat govain leat bohtán ovdan, oidnojit sihke sámeduojis ja dološ sámi mytologiijas. Tin mielde ruossa speadjalastá njealji almmiguovllu, davi, mátti, nuortta ja oarjji. Ruossa maid govasta suddjema ja šattolašvuoda. Ruossa sáhtta dulkot beaivvášin, mii goavdásiin (meavresgáriin) maiddáid oidnu. Máttasámi goavdásiin lea beaivvášgovus gasku goavdása. Das leat njealje suotnjara. Sámi dološ osku mielde beaivváš lei stuorámus fápmoguovddáš, čuovgga gáldu, liekkasvuohhta, buot elliid ja šattuid eatni ja dat buot basimus ipmil. Norgalaš sákkaldat hervemis ruossa govus čalmmustahtta eallima muora (Tin 2007, 19, 185–188.) Máttá Sámis muhtin guovlluin leat liehpáin ruossa hearva (govva 14) mii sulastahtta beaivváža. Ruossahearvvat leat maid vuohttimis Nuorta-Sámi *Šaamšik* nissongahpiriin (govva 15, gč. Semenoff 1991).

Govva 14

Govva 15

Govva 16

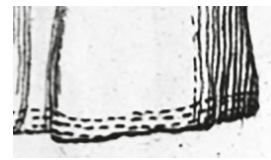
Govva 17

Govva 18

Govva 19

Govva 20

Govva 21

Govva 22

Leem gákkesgávtti sárgosis čeabet orro hervejvvon njunnesuorramiin (govva 7). Seamma čeabthearvvat leat maid Flintoe govvas (govva 11). Čeabehis njunnesuorranhearva lea maid 1860-logu gákkesgávttis Norgga álbmotmuseas (govva 16). Seamma lea gávttis, mii lea Romssa museas (govva 17). Njunnesuorranat čeabehis leat eará guovlluin ge vuohttimis, ja leat vel otne ge geavahas, earet eará Anáris ja Gáresávvonis (gč. Sámi Duodji ry. 2010, Porsbo 1988). Kárášjogas ja Deanus ealáskahhte 1980-loguin dološ njunnesuorran gávtti, mii ii lean leamašan geavahas guhkes áigái (Sarre 2017). Hætta (1975, 219) mielde leat dievddugávttit leamaš eambo hervejvvon go dán áiggi, erenoamážit čeabehat. Herven orru leamašan oktasaš mota Finnmárkkus (Guttorm 2005, 221). Leem láddegáktegovas leat njunnesuorranat holbbis, mii dán áigge ain lea geavahas earet eará Láhpis (govva 18).

J.A. Friis lea Čuđegiettis Leavdnjavuonas govven olbmuid 1867 (govva 19). Govva lea mu dutkanguovllu boarráseamos govven govva. Govas leat guokte albmá; Nuppis lea sistegákti ja nuppis fas vilges gákkesgákti. Vilges gákti sulastahtá Jáhkovuona gávtti, mii maidá boahdá ovdan Bonaparte govain (govva 20, gč. kap. 4.4 Bonaparte birra). Vilgesgávttahasa čeabthearva orru sulastahttimin Jáhkovuonagávtti čeabthearvva.

“Skuvla Tomma”, Ole Thomassen (1844–1926) barggai oahpaheaddjin Billávuonas 1884–1919. Dan áigodagas son dokumenterii sámi biktasiid Leavdnjavuonas. Skuvla-Tomma lei Ivgovuonbađas eret. Čállosttis (Thomassen 1999) son lea buohtastahtán Leavdnjavuona ja Ivggu gávtti. Gávttiid čilgejumit leat dušše čálalaččat, govaid ja sárgosiid haga. Gánnáha leat kritihkalaš go lohka boares

čállosiid. Vaikko Skuvla Tommá lei sápmelaš, de lea eahpečielggas makkár duodjemáhttu sus lei. Ii leat sihkar ahte sus oppanassiige leamašan gelbolašvuota buohtastahttit gávttiid.

Leavdnjavuonas leat dilitt ja ohcaláđđi leamašan rukses (1–2 cm govdat), alit ja veaháš fiskes ivnnis (Thomassen 1999, 36). Ivdnegeavaheapmi hervemis oidno eará 1800-logu gávttiin maid. Sihke Flintoe govvas (govva 11), Romssa ja álbmotmusea gávttiin (govat 15, 16) leat dilitt mángga ivnnis. Almmáiolbmo gáktehelmmiid (govva 21) dedde guovttegeardánit rukses láiggiin. Gáktehelmmis deattaláigi orro maid vuohttimis Leem sárgosiin (govva 22).

Guorahaladettiin Kárášjoga ja Leavdnjavuona gávttiid, maid lean válddáhallas museain, ja Leem ja Flintoe govain, de orrot eanaš gáktečeabehat hervejvvon guhkkolassii, nugo 11. govva čájeha. Gáktečeabehat mearragátti riddogovlluin, nugo Jáhkovuonas ja Fálesnuoris, leat hervejvvon ceakkohearvvaiguin. Ceakkohearvvat leat dattege vuohttimis maid mu dutkangálduin. Romssa museas lea dievddu gákti (govva 23), mas lea okta ceakkohearva maŋabealde čeabehis. Nubbi gákti, mas lea ceakkohearva (govva 24), lea Riddo Duottar museas Kárášjogas. Goappoš ceakkohearvva lea govus mii sulastahtá muora. Tin (2007, 200) mielde muorat ja muorraoavssit maid symboliserejit šattolašvuoda, seamma go ruossa symbola.

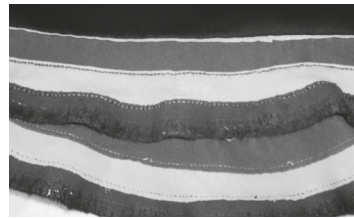

Govva 23

Govva 24

Gáktečeabehis 25. govvas oidnojit maid guhkkolas njunnesuorranhearvvat mángga ivnnis. Oalgedilit gávttis leat mánggaivnnis. Gávttis lea holbi golmma geardánit. Sihke holbbis ja soadjagežiin lea njuikkohuvvon ravda. Dievdugávttis holbi čájehuvvo maid Flintoe govvas (govva 11).

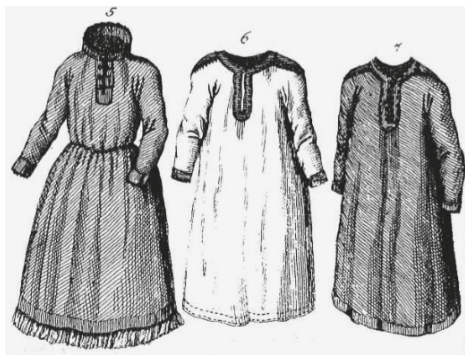

Govva 25

4.4 Nissongávttit 1700–1900-lohkui

Leem (1767) sárgosiid mielde leat nissongávttit (govva 26) leamašan mánggaláganat. Gákkesgávttis (nr 6, govva 26) ii oro leamen holbi. Healbmi lea seammalágan go Leema dievdugávttis, deddojuvvon láiggiin. Ovddabeale diliin orrot oidnomin njunnesuorranat (govva 27). Gákkesgávttis leat vuohttimis seamma njeallječiegat hearvvat ohcageažis go Leema dievddu gákkesgávttis (govva 28). Láđdegávttis (nr. 7, govva 26) neaktá holbi ovttá ivnnis (govva 29). Ovttáivnnat holbi nissongávttis lea maid vuohttimis Keilhau sárgosis (govva 10).

Nissongávttit orrot Finnmárkkus leamašan oalle seammaláganat. Láđđit iešguđet ivnnis leat geavahuvvon gávtti hervemis. Čeabet nissongávttiin lea leamašan

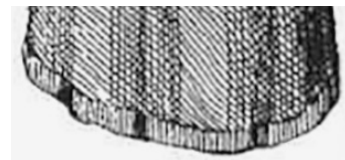
Govva 26

Govva 28

Govva 27

Govva 29

Govva 30

Govva 31

Govva 32

Govva 33

dábalaš, dalle go dorka ain lei geavahusas gávtti vuolde. Gáktečeabeihin čihke dorkačeabeha. Go eallin šattai buorebut, de eai dárbbášan šat dorkka, ja nu heite čeabehastimis gávttiid. Sáhtta leat nu ahte seamma áiggi geavahišgohte liinni gákti. (Hætta 1975, 221.)

Skuvla-Tommá (1999, 36) mielde ledje Leavdnjavuona nissongávttiin oalgedilit ja ohcaláđdi alit-, rukses- (1–2 cm govdat) ja veaháš fiskes ivnnis. Holbi lei guovtti dahje muhtomin golmma ivnnis. Holbi, maid J.A. Friis lea Kárášjogas govven 1867 (govva 30) orru guovtti ivnnis. Holberavda lea hui govdat ja durrojuvvon, ja neaktá seamma ivnnis go gákti. Gákti sulastahtá dálá Čohkkirasa gávtti, mas holbi lea ovttá ivnnis .

Marcus Selmer lea 1870-logus govven Kárášjoga nissoniid (govat 31, 32), *Finnekone fra Karasjok i Finmarken ja Finnepige fra Karasjok i Nordland*. Sudnos orrot gávttiin golmmageardán holbbit, muhto go govva lea maŋŋil ivdnejuvvon, de lea váttis diehtit lei go gákti nu mo govva čájeha. Oalgediliin, ohcaláđdis ja soadjagežiin lea rukses ja fiskes ivdni.

Norgga álbmotmuseas lea Kárášjoga nissongákti (govva 33), mii sulastahtá “Finnekone” gávtti. Dat lea čoggojuvvon 1907, muhto dáidá leat gorrojuvvon 1800-logus. Dat lea maid ruoná ivnnis ja mánggain ivnniguin hervejuvvon, seammaláhkai go Finnekone gákti.

Govva 34

Govva 36

Govva 35

Govva 37

Govva 38

Le Prince Roland Bonaparte (1858–1924) lei antropologa ja etnologa, gii 1884 jodii Sámis ja govvii oktii buot 139 gova. Son govvii earet eará Fálesnuori ja Jáhkovuona sápmelaččaid. Govva jahkovuotnalaččas Marit Hendriksdatteris (govva 34), vuhtto ahte dillet leat mángga ivnnis. Ohca ja soadjageažit leat ovttá ivnnis. Govas ii oidno makkár holbi lea. Ivdnegeavaheapmi gávttiin orro loahpageahčen 1800 rievdamin. Ovdamearkan das lea Kárášjoga gákkesgákti (govva 35) Romssa museas, mas ovddabealdilil ja hárdodilil leat ovttá ivnnis ja holbi lea nugo otná Kárášjoga gávttis, ovttá ivnnis mas njuikkohuvvon holberavna ja dearis. Lea vejolaš ahte dát gákti lea rievdagohtán, juogo danin go ávdnasat leamašan vátná dahje leastadiánalaš jáhku váikkuheami dihte. Nubbi ovdamearka gáktierivdamis lea 36. govvas, maid Robert Collett lea govven Rávtošnjárggas Leavdnjavuonas sullii 18–1900 jahkemolsašumis. Govvas lea stábatgávttat nieiddaš, geas gákteávnnsin lea stábat liidninga. Stábatdinga lei sápmelaččaid gaskkas dábálaš 1800-loahpas gitta 1900-logu álgui vuollegis ekonomálaš dili dihte. Dát čuozaí ávnnasválljemii gáktegoarrumis ja olbmot válljejedje hálbbit gáktedingga. Guttorm (2005, 208.)

Norgga álbmotmuseas leat guokte eará gávtti, mat leat mearkkašahti. Vuosttaš lea Máttá-Várjjat gákti (govva 37), ja nubbi gákti fas Finnmárkku gákti, mas báikegullevašvuolta ii leat merkejuvvon (govva 38). Gávttiin oaidná čielga sullasašvuodaid eará Davvi-Sámi gávttiin. Sihke dillet ja holbbit sulastahttet gávttiid maid ovdalaččas lean ovdanbuktán.

5. HISTORJJÁLAŠ DIEÐUID ANALYSEREN – VUOLGGASADJIN OÐÐA GÁVTTIID DUDDJOMII

Dán kapihttalas ovdanbuvttán iežan analysa gávttiid duddjomis ja dutkamis, ja daid čatnaseami teorijái. Ulbmil lea čájehit mo dutkanempiriija gákteduddjomis stuorru dađi mielde go diehtu ovdána hermeneuhtalaš dulkonrieggás. Norsk bunadsleksikonas (2006, 348) čilgejuvvo ealáskahttin doaba, ahte go juoidá bidjá ođđasit johtui, mii lea leamaš jávkosis. Dat lea divodanproseassa, mas ođđasit hábme ja ráhkada fenomena doložis ja heiveha dan ođđa áigái. Gávttiid lávaid ja ávdnasiid lean heivehan ealáskahttin doahpaga hárrái. Mun ovdanbuvttán njeallje sierra gávtti ja álggahan dás vuosttaš duddjon gávttiin.

5.1 Ealáskahttojuvvon Leavdnjavuonagákti vuolggasadjin

Hermeneutihka teorijá mielde ferte čielggadit iežas ovdaáddejumi ovdal go čohkkegoahtá ja dutkagoahtá dieđuid. Mu ovdaáddejupmi 1700-1800 logu Leavdnjavuonagávttis lei ahte dat ii sáhte leamašan nu earálágán go dán áiggi gákti. Jus lea earálágán leamašan, de gákti lea guhkit áiggi badjel rievddadan. Sámegákti lea váikkohuvvon iešguđet áiggiid motain ja ekonomálaš resurssat leat stivren ávdnasiid háhkama.

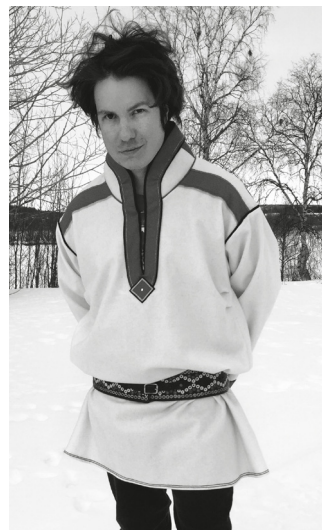
Vuosttš duddjon gákti lea almmáiolbmogákti. Mun duddjogohten dan oalle árrat dutkanproseassas, ovdal go ledjen geargan čoaggimis dieđuid dán bargui. Vuolggasadjin vuosttaš duddjon gáktái lei ealáskahtton Leavdnjavuona gákti, maid guovllu olbmot leat juo ealáskahttán. Dainna gávttiin lei mus ovdaáddejupmi Leavdnjavuona gávtti hámis. Leavdnjavuona gákteealáskahttin proševttas mii álggahuvvui 2003 (gč. Kap. 2.2), lei ulbmilin ahte gákteherven ja hábmen oáččui leat oalle friija ja olbmuid persuvnnalaš sávaldagaid mielde. Gáktehábmi ja herven galgai heivehuvvot otná gáktehervensávaldagaid ja hámi vuodul ("Rávdná").

Mun välljejin vilges láddis goarrut vuosttaš gávtti. Vilges gávttit leat leamašan olu geavahas Leavdnjavuonas go gággása ieža ráhkadedje vilges sávzzaullos. Lei ártet vadjat vilges láddis, go in lean hájána dasa. Mu eallima áigge ii leat vilges láddegákti leamašan nu dábálaš. Diliide ja dearrásiidda välljejin árbevirolaš ivnniid, ruoksada, aliha ja fiskada. Ealáskahttojuvvon Leavdnjavuona gávtti mielde eai leat ceakkodilit sealggis. Hárdosávnnjiid gaskkas leat dearrásat. Dearrásiid goarodettiin šaddá dárkilit goarrut ahte dearis šaddá njuolgat ja sávdnji čáppat.

Ohcageahčhearvva goarodettiin bohcidii munnje jurdda ahte leago son dan

hearvvas leamašan juogalágan ávkkálašvuolta. Mu isidis lei oktii Kárášjoga gákti mas lei ohcalupma. Go moadde jagi lei geavahan gávtti, de ohca rahtasii ja šadden divvut ohcageaži. Muhto divvunsávdnji oidnui, ja fuomášin ahte ferte varra olles ohcaláđdi molsut. Dasto bodii ge jurdda ahte leago son ohcageahčhearva leamašan sihke čábbodahkan ja ávkin? Go gákti gollá de soitet ovdalaš áigge liige bihtáin nanusmahttán ohcageaži ammes rahtasit, ja dasto seammás herven ohcageaži.

Leavdnjavuona ealáskahtton gávtti mielde mun hervejain gáktečeabeha ceakkohearvvaiguin. Seamma ceakkohearvvat vuhttojit eará mearrasámi guovllu gávttiin ge. 1860-logus fárredalle olbmot Leavdnjavutnii earet eará Skiervvás, Dálbmeluovttas, Báhcavuonas, Ivgovuonas ja Kárášjogas (Hanssen 1986, 193). Historjjálaččat leat dat báikkit hállevaččat mu dutkamuššii go leat mearrasámiguovllut, gos leamašan mearrasámi gákteherven, mii sáhtta váikkuhan Leavdnjavuona gávtti ovdáneami. Čeabethervemis geavahin friijavuoda ieš hutkat hearvva. Sihke ohcageaži ja čeabeha hervejain riebangoilliin. Healbmeravdda dedden guktii rukses ulloláiggiin.

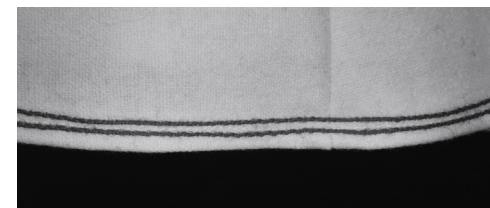
Govva 39

Govva 40

Govva 41

Govva 42

5.2 Gákti 1800-logu gálduid vuodul

Nubbi gákti lea almmáiolbmogákti. Dán gávtti hábmemis lei mus ovdaádejupmi vuosttaš duddjon gávttis ja ealáskahtton Leavdnjavuonagávttis. Lassin ovdaádejupmái ledjen galledan dávvirvuorkkáid ja čađahan buot jearahallamiid. Dál ledjen buori muddui čohkken dieđuid ja mu ovdaádejupmi gávttis, hermeneutalaš dullkonspirálas, lei ovdánan. Mun hábmegohten nuppi gávtti ealáskahtton Leavdnjavuona gávtti vuodul ja 1800-logu loahpa gálduid vuodul. Gávtti lean heivehan dán áigái ávnnasválljemiin ja hervemiin. Gáktedingan lean válljen geahppa ullodingga, mii ii leat nu liekkas.

Loahpageahčen 1800-logu oidnujit mánggain gávttiin hárdoeakkodilit (govva 44). Dán gáktái bidjen dáid diliid fiskadis ja ruoksadis. Bálda-bihttá vadjen bajábeale ravdii ruossabihtá, man sávnnji gaskkas lea dearis. Dát lávva, mas lea ruossabihtá lea vuohttimis mearrasámigávttiin Fálesnuoris- ja Jáhkönvuonas.

Ohcaláđđi hábmejin njealječiegagin, nugo oidnujit Leavdnjavuona ja Kárášjoga gávttiin loahpageahčen 1800-logu. Ohcaláđdis lea seamma hápmi go otná Kárášjogagávttis, muhto olu seakkit. Sávnnjiid, mat bures oidnujit, lean gorrón silba- ja golleárppuin. Čeabehearva sulastahtá ealáskahtton Leavdnjavuona gávtti čeabeha, mas leat ceakkohearvvat gilggas ja maŋábealde (govva 45), masa lea gorrón riebangolli ja muoiddu. Ránnjá mearrasámiguovlluin, Jáhkönvuona- ja Fálesnuorigávttiin, leat maiddái čeabeha herven ceakkoláđdehearvvaiguin. Muđui ge eará mearrasámi guovlluin leat sullasaš hearvvat vuohttimis. Mearrasámi guovlluin lea riebangolli leamaš geavahasas (gč. Fors 2006). Leem (1767) mielde Leavdnjavuona ja Áltá guovlluin leat ráhkadan ja geavahan datneárppu.

Govva 43

Govva 44

Govva 45

Govva 46

Govva 47

Govva 48

5.3 Nissongákti 1800-logu loahpa gálduid vuodul

Goalmmát duddjon gákti lea nissongákti. Dán gávtti hábmemii lean čohkken buot dutkanmateriála, sihke girjjálašvuoda, jearahallamiid, dávvirvuorkká materiála, dološ govaid ja sárgosiid. Áddenproseassa gávttis hermeneutalaš lahkoneamis lea olu ovdánan vuosttaš gávtti duddjoma rájes. Gákti lea duddjojuvvon 1800-logu loahpa gálduid vuodul. Dán áiggis lea ivnniiguin herven ain vuohttimis gávttiin. Govat 31–33 čájehit Kárášjoga guovllu nissongávttiid 1800-loahpageahčen. Govaid mielde gávttiin lea eambo ivdnegeavaheapmi ovddabeale diliin ja soadjagežiin.

Ceakkodilit sealggis leat ovttá ivnnis, ruksesláđdis. Muhtin nissongávttiin 1800-logus oidnujit ceakkodilit mángga ivnnis. Muhto dát áigi lea maid dalle go gákti rievdagohtá ja herven unno. Hárd- ja ovddabeale dilid leat mángga ivnnis, ja sávnnjiid gaskkas lea dearis. Soadjadearis lea rukses ivnnis. Dološ gávttiin oidno maid dát dearis fiskkes ivnnis. Ohcaláđđi lea njealječiegat, nugo otná Kárášjoga gávttis, muhto seakkit. Holbeláđđi lea ruoksadin, holberavda alihin, ja holbedearis fiskahin. Holberavda lea fabrihkás ráhkaduvvon, mii álkida mu gákteduddjoma. Giedain njuikkohuvvon holberavda ii leat dán áigge dábálaš Kárášjoga guovllus. Eanaš duojárat geavahit fabrihkka holberavddaid iešguđet hámis. Go guorahallá govaid 31 ja 32, de sáhtá dullkot ahte holbeláđđi leamašan mángga ivnnis ja lassin vel njuikkohuvvon holberavda eará ivnnis.

Ealákahttin-doahpaga mielde lean gáktedingan válljen girjjat ullodingga, mii lea modearna áiggi ráhkaduvvon dinga. Dán áigge lea gávtti hearvvaid dábálaš goarrut árppuin kontrásta ivnnis. Mun gorrón silbaárppuin gáktehearvvaid. Čeabetráiggi buddejin girjjat bummoldinggain. Jus goassege háliida unna liinnážiin činjadit, de lea hearvá ge čeabetráigi lea čábbát buddejuvvon.

5.4 Gákti 1700–1800-logu gálduid vuodul

Njealját gákti lea almmáiolbmo gákti, maid gorrón áibbas loahpas, manñil go ledjen buot dieđuid čoaggán ja guorahallan. Gákti lea hábmejuvvon 1700-logu ja 1800-logu álggu gálduid vuodul. Vuolggasajit njealját gávtti hábmemii leat Leem (1767) biktasiid čilgehusat, Flintoe njuohtamat, Keilhau sárgosat ja mu iežan áddejupmi buot dutkangálduin. Leem sárgosat Leavdnjavuona biktasiin orrot čilgemin boarrásit mearrasámi biktasiid, mat 1800-logu álggus oalát jávke. Gávttit maid Flintoe ja Keilhau govat čájehit, sulastahttet Leem biktasiid. Gaskal 1700–1800-logu lea vuohttimis ahte gákteherven rievđagoahtá.

Dološ gávttiin, maid ovdalaččas lean ovdanbuktán, oidnojit almmáiolbmo gávttiin ceakkodilit, rukses ja fiskes ivnnis. Dán gávtti mun herven vilgesláđđiin, fiskes láđđi sajis. Sealggis leat ceakkodilit guovtti ivnnis, rukses ja vilges ivnnis. Hárd- ja ovdabeale dilit leat rukses ja alit láđdis, mas dearis lea vilges láđdis. Ohcaláđđi lea ruksesláđdis, mii lea jorbejuvvon hámmis. Ohcaláđđi vuolábealde lea ruossa-hearva (govva 51). Ohcageaži hearva mu dutkangálduin lea miellagiddevaš. Boarraseamos govain ja sárgosiin leat ohcageažit hervejuvvon, sihke njealječiegat hearvvaiguin ja ruossaiguin. Sáhtta go nu leat ahte dát ohcageažigovus govvida daid olbmuid oskkolašvuoda, mat elle dan áiggi? Lea vejolaš ahte nu dahket. Vaikko kristalašvuolta lei Sámis viidát leavvan 1800-logus, de elle sámit ain sin iežaset luonddu oskkuin (Aikio 1992).

Čeabehis leat guhkkolas njunnesuorranhearvvat guovtti ivnnis (govva 52). Njunnesuorranherven orro leamašan dábalaš 1700-1800-logus. Gávttiin, maid lean guorahallan, lea vuohttimis ahte soadjadearrásat leat iešguđet ivnniin. Dán gávttis soadjadearis lea ruksesláđdis, ja nu maddái holbi. Navddán ahte dološ gávttiin holbi lei sihke čikrjan ja ávkin. Ávkin dainna go gávttit ledje duddjojuvvon ruovtturáhkaduvvon gággásis, ja ammes healbmi luotkanit de nanusmahtte dan juogo láđdehearvvain, deattaláiggiin dahje sággamiin.

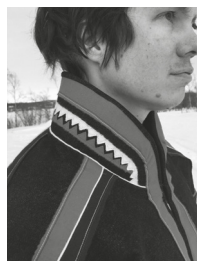
Govva 49

Govva 50

Govva 51

Govva 52

6. GÁKTEEALÁSKAHTTIMA MEARKKAŠUPMI IDENTITEHTAHUKSEMIS

Dán kapihttalis guorahalan informánttaid vásáhusaid gákteealáskahttimis. Informánttaid jearahallamiin bohtet ovdan fáttát kultuvrralaš, etnihkalaš ja guovloidentitehtat, gávtti symbolalaš mearkkašumit, estetihkka, dovddut. Daid gieđahalan doahpagiiguin identitehta ja ealaskahttin.

Svensson (1992, 68, 71) mielde sámi bivttas lea guovddáš gulahallangaskaoapmi identitehta gaskkusteamis. Gákti lea sámevuoda symbola (Svensson 1992, 68, 71).

Gávttiin mun čájehan ahte lean mearrasápmelaš. Mun lean váldán ruovttoluotta iežan stáhtusa. (Liisá.)

Guovllu ja kultuvrra čalmmustahttin bohtá ovdan jearahallamiin. Informánttaid mielde lea dehálaš čájehit, ahte sin gákti lea mearrasámi guovllu gákti. Gákti galgá heivet iežas identitehtii. Rasmussen lea dutkan giellaealáskahttima, maid bures sáhtta buohtastahttit gákteealáskahttimiin riddoguovlluin. Rasmussen mielde ealáskahttinproseassas vehádatgiella olaha stuorát árvvu ja eanet geavahusa. Danne giellajovkui gullelaš olbmuid árvu maid lassána ja olbmot besset eret ovdeš áiggi fuonáseames. Giella fállá olbmuid reaiddu cuvket fápmogaskavuodaidda servodagas. Fápmogaskavuodaht meroštallojit dás dáruiduhttima váikkuhusaid. Go vuoigatmeahtun fápmostruktuvrrat cuvkejuvvojit, de gielat ja giellašiljut sáhttet leat giettít gos nuppástusat dáhpáhuvvat (Rasmussen 2013, 17.) Seamma lea gákteealáskahttimis. Go gákti fasten eallá de dat olaha stuorát árvvu ja eanet geavahusa. Gákteegeavaheami mearrasámi servoša olbmot besset eret ovdeš áiggi fuonáseamis ja dainna lágiin biđgejit dáruiduhttima váikkuhusaid. Hendrickson lea dutkan maya álbmoga bivttasárbevieruid. Su mielde mayanissoniid árbevirolaš trajé bivttas (ivdnás gođđojuvvon báidi) čalmmustahtta trajé historjjá. Bivttas laktojuvvo vuorrásut mayaide ja dološ trajéiidda, mii doalaha čanastagaid máttuid árbbiin. Árbevirolaš trajébiktasiin mayanis čájeha duodjemáhtu ja beroštumi iežas eamiálbmot gullelašvuhtii, dego maiddái biktasa árvvu ja iežas stáhtusa servodagas (Hendrickson 1995, 54.) Maiddái mu dutkamušas bohtá ovdan, ahte gákteealáskahttimiin leavdnjavuotnalaččat besset eret dáruiduhttináiggi sápmelašvuoda fuonáseamis. Gákti bajida dihto etnihkalaš oktagasa kultuvrralaš árvvu ja stáhtusa.

Mii leat šaddan bajás mearrasámi kultuvrras. Kárášjoga gákti ja Sis-Finnmárku ii gullo mu identitehtii. Go oaččuimet iežamet gávtti,

dalle easka dovden ahte sáhtán gávtti geavahit. Ovdal dan, go lei dušše Kárášjoga gákti dáppe, in livčče goassege coggan gávtti (Liisá.)

Kárášjoga gákti leat čatnasan negatiiva dovddut, mainna olbmot eai háliidan identifiseret iežas. 60-logus riegádan leavdnjavuotnalaččat lea sohkaolva, guhte ii leat geavahan gávtti. Fors (2005, 265) mielde okta váldoákkain gákteegeavaheami geahppaneapmái lei garra dáruiduhttináigi. Riddoguovllu olbmot eai háliidan šat identifisereruvvot sápmelažžan. Gávtti ruovttoluotta máhcaheamiin olbmot deattuhit guovllu identitehta dehálašvuoda. Kramvig (1999, 133) mielde guovlluidentitehtii gullá dihto báikki dovdan. Guovllu gullelašvuoda lea dehálaš, go galgá vásihit oktasaš ja kollektiiva identitehta (Kramvig 1999, 133).

Lea dehálaš muitalit ahte lean mearrasámi guovllus eret. Gákti lea šaddan olggaldas mearkan dáppe go háliidit čájehit ahte leat sápmelaččat. (Piera.)

Hendrickson (1995, 55) ákkastallá ahte dihto biktasat sáhttet leat etnihkalaš earuheadji oinnolaš mearkkat, mat čájehit báikegullelašvuoda. Mánngga oktavuodaš báikegullelašvuoda adno olbmuid gaskka nannen dihte oktiigullelašvuoda ja servodatlašvuoda. Guovlluidentitehta dehálašvuoda vuohtán alddán ge; Leavdnjavuona guovllu ja mearrasámi kultuvrralaš máhttu leat dehálaččat mu iežan mearrasámi identitehtii.

Etnisitehta ihtin representerejuvvo maiddái biktasiiguin. Dušše dihto etnisitehta beliid deattuheapmi ja almmusteapmi doalahit fápmostruktuvrraid, mat sápmelašvuoda ektui leat dulkojuvvon kulturkeahtesvuontan. Jearahallamiin bohtá ovdan sápmelašvuoda ohcaleapmi, vai olbmot áddejit iežaset ja kultuvrraset, dego Rávdná muitala iežas bearraša historjjá:

Mun lávejin eatnis jearrat makkár lei ovdal soadi dáppe, makkár biktasat ledje ja mo elle. "Dieid boares dološ duššiid, bija eret áibbas! Diet eai gula otná beaivái, mis lea odđa áigi dál. Mii leat odđasit álgán eallit." Mun báhen dan áddejupmái ahte mii leat almmis gahččan vuolás maŋŋil soadi. Mis ii lean mihkkege kultuvrraid (Rávdná.)

Femenias lea dutkan Caylloma álbmotbiktasiid Perus. Cayllomalaččat čvlllohallet iežaset árbevirolaš biktasiiguin iežaset servošis, muhto go daiguin biktasiiguin

fitnet olggobealde servoša de vásihit vealaheami. Seammás go Caylloma nissonat árvvusatnet iežasat polleras (árbevirolaš nissonbivttas Cayllomas) de ohpit vásihit badjelgeahččama. Caylloma eamiálbmogat vásihit dávjá vealaheami iežasat etnisitehta geažil olggobealde iežasat servoša ja dainna lágiin badjana heahpatvuohta. Heahpatvuođa ja árbevirolaš biktasiid čevllohallama gaskkas šaddá maiddá ruossalasvuohta, go etnisitehta gaskkustuvvo árbevirolaš biktasiid bokte (Femenias 2005, 98).

Etnisitehta almmusteapmái bivttas lea adnojuvvon guovddáš mearkan čájehit ja hukset identitehta. Pedersen goittotge buktá ovdan nuppe lágan dulkoma álbmotbiktasa geavaheamis. Su mielde bunada, Norgga álbmotbiktasa, geavaheapmi ii ovdanbuvtte identitehta dađi eambo, muhto baicce *mota* (áigeiguovdilis bivttasvierru). Pedersen navdá, ahte álbmotbiktasa háhkan ii dárbaš álo leat čadnon ruohttasiid ohcamii, muhto dasa go modearna áigge lea dohkkáleappot geavahit álbmotbiktasa. Álbmotbiktasa geavaheapmi addá eanet iešdovddu ja stáhtusa dihto birrasiin činahaladettiin. (Pedersen 1998, 17–18.) Mun fas oaivvildan ahte gáktealáskahhtima ja –geavaheami duohken lea čiekŋalut ulbmil go mota čuovvun.

Go geavaha gávtti dáppe Billávuonas, de leat muhtin olbmot geat eai liiko dasa. Gákti han lea čadnon dovdduide, ja dat guoskkaha olbmuid álkit. Gákti lea baktán olu dovdduid olbmuid gaskka min guovllus. Das ferte leat ollu mearkkašupmi. Gii muđui berošta makkár biktasiid olbmot geavahit? Lihkus eai leat nu galle dakkár olbmo šat dáppe, geat eai dohkket gávtti ja sámekultuvrra. (Máret.)

Gákti baktá ruossalasvuođa dovdduid mearrasámeiguovllus. Bhui et al. (2008, 435) mielde bivttas sáhtta váikkuhit etnihkalaš joavkku ovttaskasolbmo stáhtusii ja árvvuide, ja nu maiddá čuohcá dovdduide go lea sáhka sosiála ja kultuvrralaš norpmain. Sullasaš ruossalasvuođa lean mun maid vásihan iežan nuorravuodas go konfirmerejuvvojin Billávuonás 2002. Dalle lei konfirmášuvnnas vierrun coggat vilges reddjo (liturgalaš alba, meassobivttas) bolkolagaid čikŋabiktasiin. Mu váhnenguoktá oaivvildeigga goittotge ahte gávtti ii galgga čiehkát reddjo vuollái. Soai válddiiga áššái beali ja čáliiga bismmái ja ákkastalaiga ahte Billávuona konfirmášuvnnas galgá leat seamma gáktegeavat go Sis Finnmárkkus, gos eai cokka vilges reddjo gávtti ala.

Biktasa ja gárvodeami estetihkka čuožžilit maiddá jearahallamiin. Informánttaid mielde lea dehálaš atnit biktasa mii lea fiinnis, muhto maiddá mainna sáhtta identifiseret iežas sápmelažžan. Norggas lea dábalaš ahte doaluin olbmot činadit bunadain muhto heajos čanastagaid dihte sámit sáhttet válljet gávtti, ja nu eai dovdda bunadii čatnasan estetihka. Myrvold (2012, 14 [Friberg 2006, 187–188, 191])

meroštallá estetihka čábbodahkan oassin árgabeaivvis ja gárvodeamis. Son navdá, ahte estehtalaš bealit, mat geasuhit olbmo, leat gitta das makkár iešáddejupmi, vásáhusat ja norpmat olbmos leat. Dat iešvuođat dasto mearridit makkár estehtalaš ovdanbuktimat árvvusadnojuvvojit. Dulkon Friberga nu, ahte rievdan mii dáhpáhuvvá iežas servošis, váikkuha olbmo estehtalaš ovdabuktimii, dego gávttiin činadeapmái.

Lean váillahan oamastit fiinna biktasa. Jurddašin galgga go háhkat alcesan bunáda, muhto dasa ii lean lagasvuohta mus. (Risten.)

Risten lea vásihan, ahte gákti lea ealáskahttojuvvon iežas servošis ja ahte gávtti árvu lea badjanan. Olbmot geavahišgohte gávtti čikŋabivttasin. Árvvohis gákti rievddai estehtalaš ovdanbuktimin. Estehtalaš ovdanbuktimin, mas deattuhuvvo čábbodaga dievaslaš sápmelaš identitehta duddjoma. Gákti šaddá identitehta mearkan go galgá olahit dievaslaš sápmelaš stáhtusa (Somby 2014, 107–108.)

Gill (2007, 72–73) mielde biktasa válljen lea friija, muhto dan ii sáhte áddet dušše ovttaskas olbmo válljemín go biktasa válljen dáhpáhuvvá sosiála konteavsttas. Go olbmot gávttiin čájehit sosiála oktiigulleavašvuođa de dainna sii huksejit iežasat kultuvrra ja servoša.

Livččen dovdan iežan hui olggobealde kultuvrra ja servodaga jus ii livčče leamašan gákti (Máret).

Iežas guovllu gávttiin činadettiin albmana visuálalaš ovdabuktin earáide. Visualalaš govva dulkojuvvo mearkan dasa, gosa dahje man jovkui olmmoš gullá. Hirvonen mielde sámegákti lea jorran kultuvrralaš symbolan, goas dat sirre “min” ja “earáid”, unnitlogu ja váldeeanetlogu. Go olmmoš coggá gávtti badjelasas son čájeha kultuvrii gullama, etnihkalaš duogáza ja identitehta. Gákti symbolan speadjalastá maid gullama dihto guovllu sápmelaččaid jovkui, mii lea vuohttimis gávtti hearvvain. Gákti doaibmá etnihkalaš identitehta mearkan, mii earuha sápmelašjoavkkuid ja váldoálbmoga. (Hirvonen 1999, 156–157.)

Porsáŋgu gávtti háhkamiin bessen váldit ruovttoluotta iežan mearrasámi identitehta, maiddá visualalaččat. Dat speadjalastá min kultuvrra ja árbevirolaš eallinvuogi. (Liisá.)

7. ČOAHKKÁIGEASSU JA SUOKKARDALLAN

Dán dutkamuša ulbmil lei čielggadit Leavdnjavuona gáktehistorjjá 1700– ja 1800–logus. Ulbmilin lei maid guorahallat manin leavdnjavuotnalaččat ealáskahtte gávtti. Dieđuid háhkamii lean geahččan dávviriid dávvirvuorkkáin, dološ govaid ja sárgosiid guorahallan, girjjálašvuoda lohkan ja jearahallan informánttaid. Metodologalašvuodđun buot dieđuid áddemii leamašan hermeneutihka dulkonoahppa. Govat ja dávvirat, mat čájehit makkár guovllu gákti leamašan mu duotkanguovllus, leat vátnásat. Danin hermeneutalaš dulkonspirála lea ávkkálaš dulkodettiin dieđuid ja gálduid. Teorehtalaš vuoduin ja doahpagiin, ealáskahttit ja identitehta, lean gaskkustan iežan informánttaid dieđuiquin identitehta konteavsttas. Čuovvovaččat ovdanbuvttán Leavdnjavuonagávtti ovdnáneami 1700– ja 1800–logus.

7.1 1700–1800 –logu gávttit

Go galgen čielggadit makkár Leavdnjavuona gákti lea leamašan 1700– ja 1800–logus de šadden guorahallat Leavdnjavuona historjjá. Ohcat dološ govaid, sárgosiid ja girjjálašvuoda dán guovllus. Historjjás lean ohcan dieđuid mat sáhttet leat váikkuhan gáktehámi ovdáneami áiggiid čađa (govus 3).

Govus 3

Sápmelaččat leat johtán viidát eatnamiin iešguđet jahkeáigodagain ja nu leat šadden oktavuodát kultuvrraid gaskka. Sámesiiddaid eatnamat laktásedje nuppiideaset dábálaččat čáhcejuohkamiid ja alla eatnamiid mielde, mat ledje daid rádján. Sámesiiddat lea sakka rievdan áiggiid mielde. Ealáhusa rievdamat olis ráhkaduvvojedje odđa guhkedálaš boazosiiddat, vuomit ja čearut. Leavdnjavuotna lea historjjálaččat leamašan geasseorohat mángga Kárášjoga badjeolbmuid orohagaide. 14 orohaga 19 Kárášjoga orohagas lei geasseorohat Leavdnjavuonas 1900 álggus. Verddevuohta badjeolbmuid ja mearrasámiid gaskka lei dehálaš. Náitaladdamat leat leamašan lunddolaččat sápmelašjoavkkuid gaskaneaset ja eará etnikkalašjoavkkuid gaskka. Riikarájaid giddden 1852 gaskkal Ruota-Norgga ja Ruošša-Suoma čuozaí garrasit Kárášjoga badjeolbmuid, go masse olu dálveeatnamiid. Olu badjeolbmot gárte heaitit boazodiliin ja 1860–logu mielde orrojodje olu badjebearrašat Leavdnjavutnii. Leavdnjavuona rikkes luondduressursa guvlui leat eará etniikkálaš joavkkut ge fárren, nugo kveanat, suomelaččat ja dáččat.

Čoahkkebáikkít, márkabáikkít ja girkogilit leat sámiide ja eará etnikkalašjoavkkuide leamašan dehálaččat kultuvrralaš lonohallama dáfus. Márkanbáikkiin lonohalle duodjeávdnasiid ja gálvvuid gaskaneaset. Lotnolasgávppit bukte odđa ávdnasiid, mat váikkuhedje duoji. Ávdnasat, nugo ovdamearkka dihte láđđi, datni ja silba leat lotnolasgávppašeami bokte šadden mihtilmasat sámeduodjekultuvrii. Váldočoahkke- ja girkobáiki Leavdnjavuonas lea leamašan Čuđegieddi.

Leastadianismma čuozaí gáktehápmái Leavdnjavuonas. 1870–logu mielde bohtigodii leastadianismma jáhkku Leavdnjavutnii. Leastadianisma jáhkkui gullui konservatiiva eallinvuohti. Jáhku mielde olbmot galge leat seammalágánin, eaige gidde fuomášumi stáhtusiidda. Olbmot galge birget nu unnánin go vejolaš nappo duodjemateriála geavaheapmái čuozaí jáhkku dan láhkai ahte gákteherven ja ivdnegeavaheapmi minimaliserejuvvui. Nissonolbmot geat ledje menddo goargadit činahan ivnniiguin ledje suruheapmin.

1700– ja 1800–logus dievddu gávttiid leat herven eambbo ivnniiguin ja govvosiiiguin. Hárdodiliid, dearrásiid ja soadjagežiid leat herven ivdnábun. Muhtin almmáiolbmo gávttiin lea vuohttimis ruossabihtta sealggis báldalávas. Ruossabihtta sávnnji gaskkas lea ivdnás dearis. Almmáiolbmo čeabehiid leat dávja herven guhkkolas njunnesuorran hearvvaiguin. Čeabeha njunnesuorran hervemis leat mánga váriašuvnna. Ohcaláđđi lea 1700–logu ja 1800–logu álggus vuohttimis jorbejuvvon hámis. Easka 1800–logu mielde oidnojit njealječieगत ohcaláđđit. Almmáiolbmo gáktehealmmit ja holbbit oidnojit iešguđet hámis. Muhtin gávttiin lea deattaláigi

healmmis, eará gávttiin fas seakka ládđi. Skuvla Tommá mielde 1800-logu loahpas Leavdnjavuonas leat guovttegeardánit deaddán láiggi healbmái . Dievddugávttiin boahtá maid ovdan holbi mánggageardánin ja –ivnnis.

Ohcageažis ja čeabehis govvosat ja symbolat leat mihtilmasat 1700–logus ja álgo 1800–logus. Mángga almmái olbmo gávttis, maid lean guorahallan sárgosiin, govain ja dávvirvuorkkáin, leat ohcageažis ja čeabehis iešguđet govushearvvat, dego ruossa ja muorra symbolat. Ruossagovvosat oidnojit sihke sámeduojis ja dološ sámi mytologiijas. Ruossa speadjalastá njealji almmi guovllu, muhto govusta maid šattolašvuoda. Ruossa sáhtá maid dulkot beaivvážin, mii oidnu earet eará máttasámi goavdásiid guovddážis. Beaivváš lea sámi mytologiija mielde basimus ipmil ja stuorámus fápmoguovddáš, mii stivre šattolašvuoda. Muorragovvosat gáktečeabehiin maid symboliserejit šattolašvuoda. Govvosat dološ sámi gávttiin leat hálleavaččat go jurddaša ulbmila govvusiiguin hervet gávtti. Jáhkkin lei nu ahte dološ sámiin lei jáhkku dasa ahte šattolašvuoda govus biktasis buktá lihku viidásit eallimis.

Nissoniin 1700-logus ja álgo 1800-logu bohtet ovdan holbbehis gávttit. Mánga sárgosa čájehit ahte nissongávttiid healmmis leat seammalágánat go almmái olbmogávttit, sággojuvvon láiggiin dahje deattaláiggiin hervejjuvvon. Muhtin gáktehelmmiin lea fas seakka ládđi. 1800-logu mielde leat oidnomis guovtte– ja golmmageardán holbbit, mas vuolemusas lea njuikkohuvvon holberavda. Seamma áiggi nissongávttiin lea maid valljibut ivdnegeavaheapmi hárdodiliin, ovddabeale diliin ja soadjagežiin. Oalgedearis lea dávjá vuohttimis fiskes ivnnis.

7.2 Mearrasámi gákti ja identitehta

Go galgen čielggadit manin leavdnjavuotnalaččat ealáskahte gávtti de šadden jearahallat olbmuid mu dutkanguovllus. Válljein jearahallat sin geain alddiset lea gákti, ja geain lea beroštupmi gáktái. Eatnašat dain informánttain leat šaddan bajás garra dáruiduhttináiggi ja massán sihke giela ja kultuvrra. Informánttaid jearahallamiin bohtet ovdan fáttát kultuvrralaš, etnikkalaš ja guovloidentitehta, gávtti symbola mearkašupmi, estetihkka ja dovddut. Fáttáid lean giedahallan doahpágiiguin identitehta ja ealáskahttin.

Informánttaid mielde lea dehálaš čájehit, ahte sin gákti lea mearrasámi guovllu gákti. Gákti galgá heivet iežas identitehtii. Ealáskahttimiin gákti fasten eallá ja olaha stuorát árvvu ja eanet geavahusa. Gáktegeavahemiin mearrasámi servoša olbmot besset eret dáruiduhttináiggi sápmelašvuoda fuonáseamis. Gákti bajida dihto etnikkalaš oktagasa kultuvrralaš árvvu ja stáhtusa. Gávtti ruovttoluotta máhcahemiin olbmot deattuhit guovloidentitehta dehálašvuoda. Go olbmot

gávttiin čájehit sosiála oktiigulleašvuoda de dainna sii huksejit iežaset kultuvrra ja servoša.

Etnisitehta ihtin representerejuvvon maiddái biktasiiguin. Dušše dihto etnisitehta beliid deattuheapmi ja almmusteapmi doalahit fápmostruktuvrraid, mat sápmelašvuoda ektui leat dulkojuvvon kulturkeahesvuohant. Jearahallamiin boahtá ovdan sápmelašvuoda ohcaleapmi, go dáruiduhttináiggi eai beassan oahppat iežaset ja kultuvrraset birra. Etnisitehta almmusteapmái gákti lea adnojuvvon guovddáš mearkan čájehit ja hukset identitehta.

Gákti bokta ruossalasvuoda dovdduid mearrasámeaguovllus. Bivttas sáhtá váikkuhit etnikkalaš joavkku ovttaskasolbmo stáhtusii ja árvvuide, ja nu maiddái čuočá dovduide go lea sáhka sosiála ja kultuvrralaš norpmain.

Biktasa ja gárvodeami estetihkka čuožžilit maiddái jearahallamiin. Informánttaid mielde lea dehálaš atnit biktasa mii lea fiinnis, muhto maiddái mainna sáhtá identifiseret iežas sápmelažžan. Norggas lea dábalaš ahte doaluin olbmot čirjadit bunadain muhto heajos čanastagaid dihte sámit sáhttet välljet gávtti, ja nu eai dovdda bunadii čatnasan estetihkka. Kultuvrralaš rievdan mii dáhpáhuvá iežas servošis, váikkuha olbmo estehtalaš ovdabuktimii, dego gávttiin čirjadeapmái.

Informánttat leat vásihan, ahte gákti lea ealáskahttojuvvon iežaset servošis ja ahte gávtti árvu lea badjánan. Olbmot geavahišgohte gávtti čikrjábivttasin. Árvvohis gákti rievddai estehtalaš ovdanbuktimin, mas deattuhuvvo čábbodaga dievaslaš sápmelaš identitehta duddjoma.

Iežas guovllu gávttiin čirjadettiin albmana visuálalaš ovdanbuktin earáide. Visuálalaš govva dulkojuvvon mearkan dasa, gosa dahje man jovkui olmmoš gullá. Gákti lea jorran kultuvrralaš symbolan, goas dat sirre “min” ja “earáid”, unnitlogu ja váldeeanetlogu. Gákti symbolan speadjalastá gullama dihto guovllu sápmelaččaid jovkui, mii lea vuohttimis gávtti hearvvain.

7.3 Loahppajurdagat

Mu dutkamuša sáhtá atnit ávkin viidáseappot gákteealáskahttin proseassas. Dutkamušain main leat iešguđet geahččanguovllut sáhttet buktit sierralágan bohtosiid. Mu dutkanbohtosiin boahtá ovdan gákteherven, mii earrána ovddeš ealáskahttojuvvon Leavdnjavuonagávttis. Go guorahallá gáktečeabehiid Leavdnjavuonas de leat mu duktanbohtosat earaláganat go ovddeš ealáskahtton Leavdnjavuonagávttis. Leavdnjavuonagávttis . Dát ii hehte Leavdnjavuonagávtti viidáseappot ovdáneami, baicce laktá ealáskahtton gáktái lassi dieđu ja áddema.

Identitehta čanastupmi gákteealáskahttimii sáhtta Leavdnjavuona servodahkii leat ávkin go galget áddet manin gákteealáskahttin lea dehálaš guovllu olbmuide.

Leavdnjavuona gávtti dutkadettiin leat lassi gažaldagat ja čuolmmat bohciidan. Gákti okto ii leat ollislaš gárvodeamis ja danin čuožžilit gažaldagat gávtti lasáhusain, nugo gahpirat ja boahkánat. Dáid gáktelasáhusaid dutkan livččii dehálaš ollislaš gárvodeami áddemii. Nubbi gažaldat lea; makkár ulbmil ja mearkkašupmi lea ovdalaš áigge leamašan go gávttiid leat herven govvosiiguin ja symbolaiguin? Livččii maid buorre dutkat eambo mearrasámibiktasiid iešvuodaid. Lea go mearrasámiin leamašan sierralágan ávnnasgeavaheapmi biktasiin mii lea heivehuvvon sin ealáhussii. Dutkadettiin lean maid fuomášan vátnivuoda oppalaš mearrasámikultuvrra dutkamis. Oainnan erenoamáš dárbbu dutkat mearrasámi terminologijja čatnasan mearra- ja vuotnaávkástallamii ja báikenamaid, maid duohken lea rikkes kulturhistorjá.

GÁLDUT

Girjjálašvuohta

Aarseth, Bjørn 1974: *Skaidi undersøkelsene – Orientering om den innledende fase om den videre arbeidsgang*. Prentekeahes girji. Romsa: Romssa musea, sámi etnografalaš ossodat.

Aikio, Aimo 2000: *Olbmo ovdáneapmi*. Kárášjohka: Davvi girji OS. 151–157.

Aikio, Samuli 1992: *Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logu rájis*. Sámi Instituhtta. Ohcejohka: Girjegiisá oy.

Balto, Asta 1997: *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS. 65–66.

Banks, Markus 1996: *Ethnicity: Anthropological konstruksjons*. England, London: Routledge.

Bergland, Einar 1998: *Kunskap og kompetanse i Indre Finnmark. Bakgrunn, behov og tiltak*. Dieđut 5/98. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta. 37.

Bergland, Einar 2005: *Reindrift, omstilling og identitet*. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta. 6–27.

Bhui K., Khatib Y., Viner R., Klineberg E., Clark C., Head J., Stansfeld S. 2008: *Cultural Identity, Clothing and common mental disorder: a prospective school-based study of white British and Bangladeshi adolescents*. Journal of Epidemiology and Community Health 62, 435–441.

Borgersen, Terje, Ellingsen, Hein 1993: *Bildeanalyse. Didaktikk og metode*. 2. preanttus. Cappelen/Landslaget for norskundervisning (LNU). 19–25.

----- 1994: *Bildanalys. Didaktik och metod*. Lund: Studentlitteratur. 11–23.

Brück, Ulla 2005: Inledning. Artihkkal: *Påklädd, uppklädd, avklädd. Om kläder, kropp och identitet*. Bo G. Nilsson (Doaimm.) Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag. 10–11.

Eicher, Joanne B. 1995: Introduction: Dress as Expression of Ethnic Identity. Artihkkal: *Dress and ethnicity. Change across space and time*. Oxford – Washington D.C.: Berg.

Eicher, Joanne B, Sumberg, Barbara 1995: World Fashion, Ethnic, and National Dress. Artihkkal: *Dress and Ethnicity. Change Across Space and Time*. Doaimm: Joanne B. Eicher. Washington D.C. Oxford: Berg. 295–306.

Eldvik, Berit 2005: Dräkten som kulturarv - folkdräkt och lokal identitet i dagens Sverige. Artihkkal: *Påklädd, uppklädd, avklädd. Om kläder, kropp och identitet*. Bo G. Nilsson (Doaimm.) Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag. 60.

Enoksen, Ragnhild, Fors, Gry 1991: *Vår Folkedrakt: Sjøsamiske klestradisjoner*. Sámi Instituhtta. Guovdageaidnu: Davvi Girji AS.

Evertsen, Magnar 2001: Dutkan – masa galgá leat ávkin? Artihkkal: *Reindriftnytt. Boazodoallo ođđasat*. Nr. 2.2001 juni – 35. Årgang.

Femenias, Blenda 2005: *Gender and the Boundaries of Dress in Contemporary Peru*. Austin: University of Texas Press. 29, 98.

Fjellström, Phebe 1985: *Samernas samhälle. I tradition och nutid*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner Förlag. 311–312.

Fors, Gry-Kristina 2005: Samiske klestradisjoner i Nord-Troms og på kysten av Vest-Finnmark. Artikkel: *Norsk Bunadsleksikon. Bind 3*. Bjørn Sverre Hol Haugen (Doaim.) Oslo: N.W. Damm & Søn AS.

Frello, Birgitta 2012: *Kollektiv identitet - kritiske perspektiver*. Dánmárku, Frederiksbergs C: Samfundslitteratur.

Gill, Rosalind C. 2007: Critical Respect: The Difficulties and Dilemmas of Agency and 'Choice' for Feminism. Artihkkal: *European Journal of Women's studies 14 (1)*. London, Thousand Oaks & New Dehli: SAGE Publications. Neahttasiiddus: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1350506807072318>

Gjessing, Gjertrud & Gutorm 1940: *Lappedrakten. En skisse av den opphav*. Oslo: H. Aschehoug & co.

Guttorm, Gunvor 2014: Sámi duodjemetodologija. Artihkkal: *Dieđut 3/2014. Duodji 2012. Riikkaidgaskasaš sámiid ja eará eamiálbmogiid duodje-, dáidda- ja hábmenkonferánsa*. Doaimm. G. Guttorm & S. R. Somby. Guovdageaidnu: Sámi Allaskuvla, Nordon.

Guttorm, Gunvor, Labba, Solveig 2008: *Ávdnasis duodjin. Dipmaduodjesámit*. Guovdageaidnu: DAT.

Guttorm, Gunvor 2006: Den samiske drakten i historiens løp. Artihkkal: *Norsk Bunadsleksikon. Bind 3*. Bjørn Sverre Hol Haugen (Doaim.) Oslo: N.W. Damm & Søn AS. 199–222.

Guttorm, Gunvor 1993: *Čoarvi muitala. Čoarvvi hápmi ja ivnnit niibeduddjomis*. Prentekeahes váldofága dutkus. Oslo/ Guovdageaidnu: Statenslærerhøgskole I forming/Sámi Allaskuvla.

Halvorsen, Else Marie 2005: *Forskning gjennom skapende arbeid? Et fenomenologisk-hermeneutisk utgangspunkt for en drøfting av kunstfaglig FoU-arbeid*. HiT Skrift nr 5/2005 (online) Porsgrunn: Høgskolen i Telemark.

Halvorsen, Else Marie 2007: *Kunstfaglig og pedagogisk FOU. Nærhet, distanse, dokumentasjon*. Kristiansand: Høgskoleforlaget AS. 129–137.

Halvorsen, Knut 2008: *Å forske på samfunnet. En innføring i samfunnvitenskapelig metode*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag as. 23.

Hansen, Lars-Iver, Olsen, Bjørnar 2004: *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen akademisk forlag AS.

Hanssen, Einar Richter 1986: *Porsanger Bygdebok. Bind 1. Fra eldre steinalder til 1910*. Porsanger: Porsanger Kommune.

Hendrickson, Carol 1995: *Weaving Identities. Construction of Dress and Self in a Highland Guatemala Town*. Austin: University of Texas Press. 54–56.

Hirvonen, Vuokko 1999: *Sámeeatnama jienat. Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT.

Hurd, Madeleine, Olsson, Tom, Öberg, Lisa 2005: *Iklädd identitet. Historiska studier av kropp och kläder*. Stockholm: Carlssons Bokförlag. 15–28.

Hætta, Berit 1975: Samiske draktskikker I Nord-Norge. Artihkkal: *Hålløygminne. Hålogaland historielag*. 2/56. 14. Bind.

Jenkins, Richard 2014: *Social Identity. Fourth edition*. Abingdon & New York: Routledge. 6

Jenkins, Richard 2008 [1996]: *Social Identity*. London & New York: Routledge. Taylor & Francis Group

Jenssen, Arnhild Espejord 2011: *Læstadianisme, Læstadius og vekkelse : sosialt, religiøst eller begge deler?* Spesialoppgave i teologi. Oslo: Universitetet i Oslo.

Jernsletten, Regnor 1986: *Samebevegelsen i Norge. Idé og strategi 1900–1940*. Romsa: Institutt for samfunnsvitenskap, UiT.

Joks, Iver 1967: *Tenk på nap'pi: samesløydens formgivning*. Artihkkal: Samesløj. Doaimm.: Hvarfner, Harald, Lindelöf, Katarina. Luleå: Norrbotten.

Kaiser, Matthias 2000: *Hva er vitenskap?* Oslo: Universitetsforlaget.

King, Kendall A. 2001: *Language Revitalization. Processes and Prospects*. Quichua in the Ecuadorian Andes. England, Clevedon: Multilingual Matters. 3.

Kjørup, Søren 1999: *Människovetenskaperna. Problem och traditioner i humanioras vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.

Kramvig, Britt 1999: I kategoriens vold. Artihkkal: *Samer og nordmenn. Temaer i jus, historie og sosialantropologi*. Harald Eidheim (Doaim.). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag. 117–139.

Kuokkanen, Rauna 2009: *Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofiját ja dutkan*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.

Kvale, Steinar, Brinkmann, Svend 2009: *Den kvalitative forskningsintervju*. Lund: Författarna och studentlitteratur.

Kvernmo, Siv, Heyerdahl, Sonja 1996: *Ethnic identity in aboriginal Sami adolescents: the impact of the family and the ethnic community context*. Journal of Adolescence 19, Issue 5, 453–463.

Lappisk (samisk) ordbok 1979: Lappisk (samisk) ordbok 2. deaddileapmi. 1. deaddileapmi 1932. Vol. 17. Konrad Nielsen. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie B, Skrifter. Larvik: Universitetsforlaget.

Larsen, Anders 1979: *Mearrasámiid birra. Acta Borealia*. B. Humaniora. No. 16. Romsa: Tromsø Museum.

Larsson, Staffan 1986: *Kvalitativ analys – exemplet fenomenografi*. Lund: Studentlitteratur. 12.

Leem, Knud 1767: *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse, oplyst ved mange Kaabberstykker*. Kiøbenhavn: Trykt udi det Kongel. Wæysenhusets Bogtrykkerie af G.G. Salikath.

Magga, Ole-Henrik 1990: *Sámiit muitalit dološ dujiid birra*. Artihkkal: Diehtogiisá. 1/90. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

Mead, Georg Herbert 1934: *Sindet, selvet og samfundet*. København: Akademisk Forlag. 165.

Norsk Bunadsleksikon 2006: Bjørn Sverre Hol Haugen (Doaim.) Oslo: N.W. Damm & Søn AS.

Norske 4H 1970: *Čuol-dit. Samisk båndvev*. 4H-senioroppgave. Larvik: Ant. Anderssens Trykkeri.

Noss, Aagot 1970: *Norske folkedrakter. Johannes Flintoes draktakvarellar*. Oslo: Det norske samlaget.

Pedersen, Paul, Høgmo, Asle 2012: *Sápmi slår tilbake. Samiske revitaliserings- og moderniseringsprosesser I siste generasjon*. Kárášjohka: Čálliid Lágádus.

Pedersen, Kari Anne 1998: *Bunad og folkedrakt. Beltestakk før og nå*. Oslo: Teknologisk forlag. 17.

Petterson, Arvid 1994: *Småfolk og drivkrefter. Porsanger bygdebok, bind 2. Dra 1900 til 1960-årene*. Porsanger: Porsanger kommune.

Porsanger, Jelena, Guttorm, Gunvor 2011: *Árbediehtu-fágasuorggi huksen*. Artihkkal: Dieđut 1/2011. Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information systems, Law and Ethics. Guovdageaidnu: Sámi Allaskuvla.

Porsbo, Susanna Jannok 1988: *Samisk dräktskick i Gällivare, Jukkasjärvi och Karesuando socknar*. Johkamohkki: Ajtte Förlag.

Rasmussen, Torkel 2014: "Go ealáska, de lea váttis dápmat" Davvisámi etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágielddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus. Girjeráidu: Dieđut 5/2014. Guovdageaidnu: Sámi Allaskuvla, Norgga dutkanráđdi.

RFF 1978= Ressursutvalget for Finnmarksvidda 1978: *Finnmarksvidda. Natur og kultur*. Oslo: Universitetsforlaget. 144–181.

Sámi Duodji ry. 2010: *Suomá sämimáccuveh. Lää'ddjánnam sää'mpihttáz. Suoma sámegávttit. Suomen saamelaispuvut*. Anár: Sámi Duodji ry.

Schefferus, Johannes 1956: *Lappland*. Vuosttaš preanttus: 1673. Henrik Sundin jorgalan latina gielas ruotagillii. Nordiska Museet: Acta Lappinica. VIII. Uppsala: Gebers.

Semenoff, Helena 1991: *Sää'm pe'ssertueji*. Vaasa: Girjegisá Oy.

Solbakk, Aage 1997: *Sámi Historjá 2. 1751 rájes dálá áigái*. Kárášjohka: Davvi Girji o.s.

Solbakk, Aage 2009: *Barfi – Beaska. Sárgosat sámi gárvvuid historjás 1500–1900*. Kárášjohka: Čálliid Lágádus. 56–57.

Somby, Seija Risten 2008: *Sisti – Duodji*. Anár: Sámediggi.

Somby, Seija Risten 2014: *Ritualalaš rupmašat. Sámenuoraid činadeapmi konformášuvnnas*. Artihkkal: Dieđut 3/2014. Duodji 2012. Riikkaidgaskasaš sámiid ja eará eamiálbmogiid duodje-, dáidda- ja hábmenkonferánsa. Doaimm.: Gunvor Guttorm, Seija Risten Somby. Guovdageaidnu: Sámi Allaskuvla. 95–120.

Somby, Seija Risten 2003: *Beaivenieidda duodji. Duodjearbevieru kultuvrralaš mearkkašumit ja enkultúrašuvdna golmma sohkašuvva áigge Gáregasnjárgga ja Kárášjoga guovllus 1900-logus*. Oulu: Ouluensis Universitas. 12–15. 41–56.

Steinlien, Øystein 1999: *Kulturell endring og etnisk kontinuitet. Læstadianisme som politisk samlingsverdi i en samisk kystbygd*. Skriftserie – nr. 7. Romsa: Sámi dutkamiid guovddáš, UiT.

Stordahl, Vigdis 1994: *Same i den moderne verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn*. Tromsø: UiT, Institutt for samfunnsvitenskap. 25–27.

Svensson, Tom G. 1992: *Clothing in the Arctic: A Means of Protection, a Statement of Identity*. Artihkkal: *Arctic. Journal of The Arctic Institute of North America*. Vol. 45. N 1. 62–73.

Tangeraas, Solveig, Johannessen, Solveig 2005: *Sjøsamedrakten fra Porsanger*. Artihkkal: *Norsk Bunadsleksikon. Bind 3*. Bjørn Sverre Hol Haugen (Doaim.) Oslo: N.W. Damm & Søn AS. 298–302.

Thomassen, Ole 1999: *Lappenes forhold, nedskrevet 1896–98 av skolelærer Ole Thomassen om Lyngen och Porsanger herreder*. Gáivuotna: Sámi Giellaguovddáš.

Tin, Mikkel B. 2007: *De første formene. Folkekunstens abstrakte formspråk*. Oslo: Novus forlag.

Turi, Johan 2012: *Muitalus sámiid birra*. Vuostamužžan almmohuvvon 1911. Doaimm. Mikael Svonni. Kárášjohka: Čálliid Lágáduš.

Vorren, Ømulv, Manker, Ernst 1976: *Samekulturen. En kulturhistorisk oversikt*. Romsa: Universitetsforlaget.

Wormnæs, Odd 1993: *Vitenskapsfilosofi*. 2. prentehus. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Njálmmálašgáldut

“Ánne”:

Karine Olli. Riegádan 1923. Čínávuohpis eret.

“Elle”:

Lásse-Máret, Marit Andersen. Riegádan 1925. Ikkaldasas eret.

“Márjá”:

Anna Forsberg. Riegádan 1928. Guorahagas eret.

“Kirste”:

Vállá Jovsset Ánne/Anna Hanserud. Riegádan 1930. Njárggas eret.

“Biret”:

Piera Erkke Káre/Karen Johannessen. Riegádan 1933. Sarvvesvuonas eret.

“Rávdná”:

Solveig Tangeraa. Riegádan 1947. Sarvvesvuonas eret.

“Liisá”:

Helén Johannessen. Riegádan 1966. Billávuonas eret.

“Risten”:

Berit Thomassen. Riegádan 1967. Billávuonas eret.

“Máret”:

Mona Henriksen. Riegádan 1968. Billávuonas eret.

“Piera”:

Thomas Hansen. Riegádan 1994. Guorahagas eret.

Sarre, Hilly 2017:

Jearahallan njunnesuorran gáktealáskahttimis. Njukčamánuš 2017.

Neahttagáldut

Myrvold, Veronica 2012: *Unge jenters “hverdagesestetikk” : en undersøkelse av forholdet mellom fokus på klær i Design og tekstil-undervisningen og klær i unge jenters hverdag*. Prentekeahes dutkus. Oslo/Akershus: Høgskolen i Oslo og Akershus, fakultet for teknologi, kunst og design.

<https://oda.hioa.no/en/unge-jenters-hverdagesestetikk-en-undersokelse-av-forholdet-mellom-fokus-pa-klær-i-design-og-tekstil-undervisningen-og-klær-i-unge-jenters-hverdag>

Porsáנגgu gieldda almmolaš neahttasiidu. *Fakta om Porsanger kommune*.

<http://www.porsanger.kommune.no/fakta-om-porsanger-kommune.124113-328975.html>

Govat

Govva 1: Sigdis Olsen govvuovorká.

Govva 2: Tove Birkely Forsberg govvuovorká.

Govva 3: Gáktelávu vuolggasadjji, beaskalávu. Sárgon: Biret Máret Hætta. Solbakk, Aage 2009: *Barfi – Beaska. Sárgosat sámii gárvvuidd historijás 1500–1900*. Kárášjohka: Čálliid Lágáduš.

Govva 4: Sámesiiddat. Sárgon: Hans Ragnar Mathisen. Aikio, Samuli 1992: *Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logu rájis*. Sámi Instituhtta. Ohcejohka: Girjegiisá oy.

Govva 5: *QB08585M*. Gáresárvvon badjenisu. Govven: Roland Bonaparte. Scala Archives. Paris.

Govva 6: *QB08857M*. Fálá-siidda badjeolbmmoš 1860-logus. Govven: Roland Bonaparte. Scala Archives. Paris.

Govat 7, 8 ja 9: *Tab. II, VI*. Gákkesgákti. Knud Leem 1767: *Knud Leems Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse, oplyst ved mange*. Vuosttaš gearddi almmohuvvon 1767. Kiøbenhavn: Trykt udi det Kongel. Wæysenhusets Bogtrykkerie af G.G. Salikath.

Govva 10: *Fjeldfinner af Karasjokk-Sogn*. Sárgon: B.M. Keilhau. Romssa musea govvuovorká. Romsa.

Govva 11: *Fra Karasjok, Tana-elv og Vadsø sogn i sommerdragt*. Johannes Flintoe njuohtan. Girjjiis: Noss, Aagot 1970: *Norske folkedrakter. Johannes Flintoes draktakvarellar*. Oslo: Det norske samlaget.

Govva 12: *QB08939M*. Govven: Roland Bonaparte. Scala Archives. Paris.

Govva 13: *Søfin fra Tanafjord – Kone fra Laxefjord i Østfinmarken, Søefinnegammer eller: Goadti*. Girjjiis: Noss, Aagot 1970: *Norske folkedrakter. Johannes Flintoes draktakvarellar*. Oslo: Det norske samlaget.

Govva 14: *RMU.002387*. Liehppá. Plaassje: Plaassje musea.

Govva 15: Ruossa hearva šaamšik gahpiris. Girjjiis: Semenoff, Helena 1991: *Sää'm pe'ssertuej*. Vaasa: Girjegiisá Oy.

Govva 16: *NFSA.0007*. Gákkesgákti Finnmarkkus. Norgga álbmottmusea.

Govva 17: *TSL181*. Kárášjoga gákti. Sullii 1860. Romssa musea vuorká. Priváhta govva.

Govva 18: Láhpi mearrasámigákti. Girjjiis: Fors, Gry-Kristina 2005: Samiske klestradisjoner i Nord-Troms og på kysten av Vest-Finnmark. Artikkel: *Norsk Bunadsleksikon. Bind 3*. Bjørn Sverre Hol Haugen (Doaim.) Oslo: N.W. Damm & Søn AS.

Govva 19: *TSLF518*. J.A. Friis govva Čudegiettis 1867. Tromssa musea govvuovorká. Romsa.

Govva 20: *QB08891*. Anders Andersen Beritsen Jáhkovuonas. Govven: Roland Bonaparte. Scala govvuovorká. Paris.

Govva 21: *NFSA.0007*. Deattaláiggit gákthealmmis. Álbmot-musea vuorkkás. Priváhta govva. Oslo.

Govva 22: *Tab. II, VI*. Gákkesgákti. Healbmeravda. Girjji: Leem, Knud 1767: *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse, oplyst ved mange Kaabberstykker*. Kiøbenhavn: Trykt udi det Kongel. Wæysenhuses Bogtrykkerie af G.G. Salikath. Romssa musea govavuorkkás. Romsa.

Govva 23: *TSL181*. Kárášjoga gákti. Sullii 1860-logus. Romssa musea vuorkkás.

Govva 24: *NFSA.0577*. Gákti. Riddoduottarmuseas Kárášjogas. Govven: Norgga álbmotmusea Oslos.

Govva 25: *TSL181*. Holbi. Kárášjoga gákti. Sullii 1860-logus. Romssa musea vuorkkás.

Govva 26: *Tab. IX*. Dorka, gákkesgákti ja láddegákti. Girjji: Leem, Knut 1767: *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse, oplyst ved mange Kaabberstykker*. Kiøbenhavn: Trykt udi det Kongel. Wæysenhuses Bogtrykkerie af G.G. Salikath.

Govva 27: *Tab. IX*. Njunnesuorránhearva gávttis. Girjji: Leem, Knut 1767: *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse, oplyst ved mange Kaabberstykker*. Kiøbenhavn: Trykt udi det Kongel. Wæysenhuses Bogtrykkerie af G.G. Salikath.

Govva 28: Njealjječiegat hearva ohcageažis. Knud Leem, 1767, sárggus. Girjji: Solbakk, Aage 2009: *Barfi – Beaska. Sárgosat sámii gárvvuid historjás 1500–1900*. Kárášjohka: Čálliid Lágáduš.

Govva 29: *Tab. IX*. Holbi. Girjji: Leem, Knut 1767: *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse, oplyst ved mange Kaabberstykker*. Kiøbenhavn: Trykt udi det Kongel. Wæysenhuses Bogtrykkerie af G.G. Salikath.

Govva 30: Kárášjoga nisson 1800-logus. Govven: J.A. Friis. Girjji: Norske 4H 1970: *Čuoł-dit. Samisk båndvev*. 4H-senioroppvage. Larvik: Ant. Anderssens Trykkeri.

Govva 31: *NF.11770-007*. *Finnekone fra Karasjok i Finmarken*. Govvejeaddji: Markus Selmer. Oslo: Norgga álbmotmusea.

Govva 32: *TSLD4142*. *Finnepike fra Karasjokk i Finmarken*. Govven: Marcus Selmer. Romsa: Romssa Musea govavuorkkás.

Govva 33: *NFSA.0578*. Kárášjoga gákti. Oslo: Norgga álbmotmusea.

Govva 34: *QB08889M*. Marit Hendriksdatter Jahkovuonas. Govven: Roland Bonaparte. Paris: Scala archives.

Govva 35: *TSL177*. Kárášjoga nissongákti. Romsa: Romssa musea.

Govva 36: *TSNF26051*. Guokte máná Rávtošnárjggas. Govven: Robert Collett. Romsa: Romssa musea govavuorkkás.

Govva 37: *NFSA.2647*. Máttá-Várjjet gákti. Oslo: Norgga álbmotmusea.

Govva 38: *NFSA.1473*. Finnmárkku gákti. Oslo: Norgga álbmotmusea.

Govva 39: *Ealáskahttojuvvon Leavdnjavuonagákti vuolggasadjin*. Priváhta govva.

Govva 40: *Ealáskahttojuvvon Leavdnjavuonagákti vuolggasadjin*. Ohcageahčehearva. Priváhta govva.

Govva 41: *Ealáskahttojuvvon Leavdnjavuonagákti vuolggasadjin*. Ceakkohearva čeahelis. Priváhta govva.

Govva 42: *Ealáskahttojuvvon Leavdnjavuonagákti vuolggasadjin*. Deattaláigi healmmis. Priváhta govva.

Govva 43: *Gákti 1800-logu gálduid vuodul*. Priváhta govva.

Govva 44: *Gákti 1800-logu gálduid vuodul*. Priváhta govva.

Govva 45: *Gákti 1800-logu gálduid vuodul*. Ceakkohearva čeahelis. Priváhta govva.

Govva 46: *Gákti 1800-logu gálduid vuodul*. Ceakkohearva čeahelis. Priváhta govva.

Govva 47: *Nissongákti 1800-logu loahpa gálduid vuodul*. Priváhta govva.

Govva 48: *Nissongákti 1800-logu loahpa gálduid vuodul*. Priváhta govva.

Govva 49: *Gákti 1700–1800-logu gálduid vuodul*. Priváhta govva.

Govva 50: *Gákti 1700–1800-logu gálduid vuodul*. Priváhta govva.

Govva 51: *Gákti 1700–1800-logu gálduid vuodul*. Ruossa hearva. Priváhta govva.

Govva 52: *Gákti 1700–1800-logu gálduid vuodul*. Njunnesuorránhearva čeahelis. Priváhta govva.

Govvusat

Govus 1: Áddenhorisonta hermeneutihkas. Iežan ráhkaduvvon govus.

Govus 2: Hermeneuhtalaš spirála. Iežan ráhkaduvvon govus.

Govus 3: Gáktehámi váikkuhusat.

Kárttat

Kárta 1: Kárta Finnmárkkus. Neahttasiidu: Norgeskart. Hønefoss: Kartverket. <http://www.norgeskart.no/#5/868752/7794211>

Kárta 2: Kárta Leavdnjavuotna. Neahttasiidu: Norgeskart. Hønefoss: Kartverket. <http://www.norgeskart.no/#8/885677/7825692>

MILDOSAT

Miellddus 1: Dávvirválddáhallas skovvi

Miellddus 2: Báddejuvvon jearahallamat

Miellddus 3: Literejuvvon jearahallamat

Miellddus 4: Govvagihppu

ja Masterbarggu govat ivnniiguin